WIKIPEDIA

Ayasofya

Vikipedi, özgür ansiklopedi

Başlığın diğer anlamları için Ayasofya (anlam ayrımı) sayfasına bakınız.

Ayasofya (Yunanca: Αγία Σοφία [Agía Sofía]; Osmanlı Türkçesi: آیاصوفیه) veya resmî adıyla **Ayasofya-i Kebîr Câmi-i Şerîfi** (Osmanlı Türkçesi: آیاصوفیهٔ کبیر جامع شریفی, *Büyük Ayasofya Camii*; Modern Yunanca: Το τζαμί της Αγίας Σοφίας [To tzamí tis Agías Sofías]), eskiden **Azize Sofya Kilisesi**, İstanbul'da yer alan bir cami, eski bazilika, katedral ve müze. Bizans İmparatoru I. Justinianus tarafından, 532-537 yılları arasında İstanbul'un tarihî yarımadasındaki eski şehir merkezine inşa ettirilmiş bazilika planlı bir patrik katedrali olup, 1453 yılında İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından camiye dönüştürülmüştür. 1934 yılında yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile müzeye dönüştürülmüş, kazı ve tadilat çalışmaları başlatılmış ve 1935-2020 yılları arasında müze olarak hizmet vermiştir. 2020 yılında ise müze statüsünün iptal edilmesiyle tekrar cami statüsü kazanmıştır.

Ayasofya, mimari bakımdan merkezî planı birleştiren kubbeli bazilika tipinde bir yapı olup kubbe geçişi ve taşıyıcı sistem özellikleriyle mimarlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak ele alınır.

Ayasofya adındaki "Aya" sözcüğü "kutsal, azize" anlamına gelir. "Sofya" sözcüğü ise Eski Yunancada "bilgelik" anlamındaki *sophos* sözcüğünden gelir.[4] Dolayısıyla "**aya sofya**" adı "kutsal bilgelik" ya da "ilahî bilgelik" anlamına gelmekte olup Ortodoksluk mezhebinde Tanrı'nın üç niteliğinden biri sayılır.[5] 6. yüzyılın ünlü bilim adamları, fizikçi Miletli İsidoros ve Trallesli Anthemius'un[3][6] yönettiği Ayasofya'nın inşaatında yaklaşık 10.000 işçinin[7][8][9] çalıştığı ve I. Justinianus'un bu iş için büyük bir servet harcadığı belirtilir.[10] Bu çok eski binanın bir özelliği, yapımında kullanılan bazı sütun, kapı ve taşların binadan daha eski yapı ve tapınaklardan getirilmiş olmasıdır.[11][12]

Bizans döneminde Ayasofya, büyük bir "kutsal emanetler" zenginliğine sahipti. Bu emanetlerden biri de 15 metre yüksekliğindeki gümüş ikonostasisti.[not 1][13] Konstantinopolis Patriği'nin patrik kilisesi ve Ortodoks Kilisesi'nin bin yıl boyunca merkezi olan Ayasofya, 1054 yılında Patrik I. Mihail Kirularios'un Papa IX. Leo tarafından aforoz edilmesine şahitlik etmiş olup bu olay, genel olarak Schisma'nın, yani Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılmasının başlangıcı sayılır.

1453'te kilise camiye dönüştürüldükten sonra mozaiklerinden insan figürleri içerenler tahrip edilmemiş (içermeyenlerse olduğu gibi bırakılmıştır), yalnızca ince bir sıvayla kaplanmış ve yüzyıllarca sıva altında kalan mozaikler, bu sayede doğal ve yapay tahribattan kurtulabilmiştir. Cami, müzeye dönüştürülürken sıvaların bir kısmı çıkarılmış ve mozaikler yine gün ışığına çıkarılmıştır. Günümüzde görülen Ayasofya binası, aslında aynı yere üçüncü kez inşa edilen kilise olduğundan "Üçüncü Ayasofya" olarak da bilinir. İlk iki kilise isyanlar sırasında yıkılmıştır. Döneminin en geniş kubbesi olan Ayasofya'nın merkezî kubbesi, Bizans döneminde birçok kez çökmüş,[14][15] Mimar Sinan'ın binaya payandaları eklemesinden itibaren hiç çökmemiştir.

İçindekiler

Tarihçe
- Birinci Ayasofya
- İkinci Ayasofya
- Üçüncü Ayasofya
  - Yapımı
  - Yapım sonrası
  - Latin istilası dönemi
  - Son Bizans dönemi
- Osmanlı - Cami dönemi
- Müze dönemi
- Tekrar cami olması

Ayasofya

Αγία Σοφία (Yunanca)

Sancta Sophia / Sancta Sapientia (Latince)

آیاصوفیه (Osmanlı Türkçesi)

Ayasofya (Mart 2013)

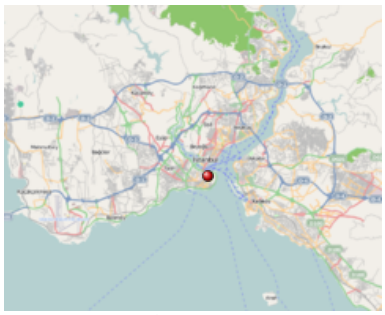

Ayasofya'nın İstanbul'daki konumu

Diğer ad	Ayasofya-i Kebîr Câmi-i Şerîfi[1][2]
	Genel bilgiler
Tür	Katedral (537-1054) Doğu (Yunan) Ortodoks katedrali (1054-1204) Roma Katolik katedrali (1204-1261) Doğu (Yunan) Ortodoks katedrali (1261-1453) Cami (1453-1934) Müze (1935-2020) Cami (2020-günümüz)
Konum	Fatih, İstanbul, Türkiye
Koordinatlar	41°0′30.77″K 28°58′47.78″D (https://tools.wmflabs.org/geohack/geohack.php?pagename=Ayasofya&params=41_0_30.77_N_28_58_47.78_E_)
Başlama	532
Tamamlanma	537[3]
Yükseklik	55.60 m (kubbe yüksekliği)
	Tasarım ve inşaat
Mimar	Miletli İsidoros

Mimari
- Bölümleri
  - Alt kat
    - Narteksler
    - Güney nef
    - Omphalion ve müezzin mahfili
    - Apsit ve mihrap
    - Orta nef
    - Kuzey nefi
    - Çıkış
  - Üst kat
    - Güney üst nefi (tribünü)
    - Kuzey üst nefi
- Mozaikler
- Avlu

Fotoğraf galerisi

Ayrıca bakınız

Notlar

Kaynakça

Konuyla ilgili yayınlar

Dış bağlantılar

Trallesli Anthemios

Resmî site

ayasofyacamii.gov.tr (http://ayasofyacamii.gov.tr)

UNESCO Dünya Mirası

Tür	Kültürel
Kriter	i, ii, iii, iv
Belirleme	1985 (9. oturum)
Parçası	İstanbul'un Tarihî Alanları
Referans no.	356 (http://whc.unesco.org/en/list/356)
Ülke	Türkiye
Bölge	Avrupa ve Kuzey Amerika

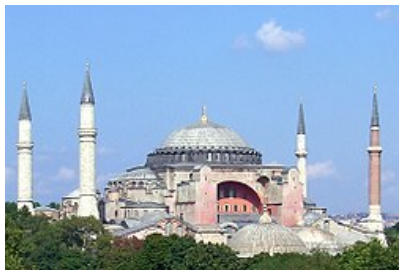

Dış görünüm

Tarihçe

Birinci Ayasofya

İkinci Ayasofya kalıntıları. Giriş merdiveni, portik kalıntıları ve vaktiyle cepheyi süsleyen iki mermer blok.

Azize Sofya Kilisesi (Yunanca: Ναός τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας; Latince: *Sancta Sophia / Sancta Sapientia*) İlk Ayasofya inşaatı Hristiyanlığı imparatorluğun resmî dini ilan eden Roma imparatoru Büyük Konstantin (Bizans'ın ilk imparatoru I. Constantinus) tarafından başlattırılmıştır. 337 ile 361 yılları arasında tahtta olan Büyük Konstantin'in oğlu II. Constantius tarafından tamamlanmış ve Ayasofya kilisesinin açılışı 15 Şubat 360'ta II. Constantius tarafından gerçekleştirilmiştir.[16] Socrates Scholasticus'un kayıtlarından gümüş kaplı perdelerle süslü ilk Ayasofya'nın Artemis Tapınağı üzerine inşa edilmiş olduğu öğrenilmektedir.[5]

Adı "Büyük Kilise" anlamına gelen ilk Ayasofya Kilisesi'nin adı Latincede *Magna Ecclesia* ve Yunancada[not 2] *Megálē Ekklēsíā* (Μεγάλη Ἐκκλησία) idi.[5] Eski bir tapınak üzerine[not 3] inşa edildiği belirtilen[17] bu yapıdan günümüze ulaşan bir kalıntı bulunmamaktadır.

Birinci Ayasofya, binanın inşası tamamlanana dek bir katedral niteliğinde işlev gören Aya İrini Kilisesi'nin vaktiyle yakınında yer alan imparatorluk sarayının yakınına (bugünkü müze alanının kuzey kısmındaki, yeni tuvaletlere yakın olan, ziyarete kapalı kısım) inşa edilmişti. Her iki kilise de Bizans İmparatorluğu'nun iki ana kilisesi olarak faaliyet göstermişlerdir.

Birinci Ayasofya, geleneksel Latin mimarisi stilindeki bir sütunlu bazilika olup çatısı ahşaptı ve önünde bir atrium yer almaktaydı. Bu ilk Ayasofya bile olağanüstü bir yapıydı. 20 Haziran 404'te Konstantinopolis Patriği Aziz İoannis Hrisostomos'un İmparator Arcadius'un eşi İmparatoriçe Aelia Eudoksia ile çatışmasından dolayı sürgüne gönderilmesinin ardından çıkan isyanlar sırasında bu ilk kilise yakılarak büyük ölçüde tahrip olmuştur.

İç görünüm

İkinci Ayasofya

İlk kilisenin isyanlar sırasında yakılıp yıkılmasından sonra, imparator II. Theodosius bugünkü Ayasofya'nın bulunduğu yere ikinci bir kilisenin inşa edilmesi emrini vermiş ve İkinci Ayasofya'nın açılışı onun zamanında, 10 Ekim 415'te gerçekleşmiştir.[15] Mimar Rufinos tarafından inşa edilen bu İkinci Ayasofya da yine bazilika planlı, ahşap çatılı ve beş nefliydi. İkinci Ayasofya'nın 381'de İkinci Ekümenik konsil olan Birinci İstanbul Konsili'ne Aya İrini ile birlikte ev sahipliği yaptığı sanılmaktadır.[18] Bu yapı 13-14 Ocak 532'de Nika Ayaklanması sırasında yakılıp yıkılmıştır.[6][19]

Üstteki mermer bloklardan birinin önden ve yakın plandan görünüşü. Bloktaki kabartmada 12 havariyi temsilen yapılmış 12 kuzudan bazıları ve yaşam ağacı sembolü görülmektedir.

1935'te binanın batı avlusunda (bugünkü giriş kısmında) Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden A. M. Schneider tarafından yürütülen kazılarda bu İkinci Ayasofya'ya ait birçok buluntu ele geçirilmiştir. Günümüzde Ayasofya'nın ana girişinin yanında ve bahçede görülebilen bu buluntular, portik kalıntıları, sütunlar, başlıklar, bazıları kabartmalarla işlenmiş mermer bloklardır. Bunların vaktiyle binanın cephe kısmını süsleyen üçgen alınlığın parçaları olduğu saptanmıştır. Binanın cephesini süsleyen bir bloktaki kuzu kabartmaları 12 havariyi temsilen yapılmıştır. Ayrıca kazılar, İkinci Ayasofya'nın zemininin Üçüncü Ayasofya'nın zemininden iki metre daha aşağı bir düzeyde bulunduğunu ortaya koymuştur. İkinci Ayasofya'nın uzunluğu bilinmemekteyse de genişliğinin 60 m olduğu sanılmaktadır.[5](Günümüzde, Üçüncü Ayasofya'nın ana girişinin yanında yer alan İkinci Ayasofya'ya ait cephe merdiveni basamaklarının yaslandığı zemin, kazılar sayesinde görülebilir durumdadır. Kazılara şimdiki binada çökmelere sebep olabileceğinden devam edilmemiştir.)

Üçüncü Ayasofya

Yapımı

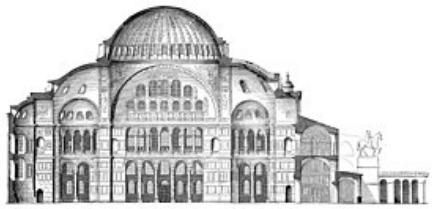
Bizans dönemindeki Ayasofya'nın kesiti

İkinci Ayasofya'nın 23 Şubat 532'de yıkımından birkaç gün sonra imparator I. Justinianus öncekinden tümüyle farklı, daha büyük ve kendisinden önce gelen imparatorların yaptırdıkları kiliselerden çok daha muhteşem bir kilise inşa ettirmeye karar verdi. Justinianus bu işi yapacak mimarlar olarak fizikçi Miletli İsidoros ile matematikçi Trallesli Anthemius'u görevlendirdi. Bir efsaneye göre, Justinianus inşa ettireceği kiliseye ilişkin hazırlanan taslakların hiçbirini beğenmez. Bir gece İsidoros taslak hazırlamaya çalışırken uyuyakalır. Sabah uyandığında Ayasofya'nın hazırlanmış bir planını önünde bulur. Justinianus bu planı mükemmel bulur ve Ayasofya'nın buna göre inşa edilmesini emreder. Bir başka efsaneye göre de İsodoros bu planı rüyasında görmüş ve planı rüyasında gördüğü şekilde çizmiştir. (Anthemius daha inşaatın ilk yılında öldüğünden işi İsidoros sürdürmüştür). İnşa, Bizanslı tarihçi Prokopius'un *Justinian'ın binaları* (Modern Yunanca: Περί Κτισμάτων, Latince: De Aedificiis, "Binalar Üzerine"), adlı eserinde betimlenmektedir.

İnşaatta kullanılacak malzemeleri üretmek yerine imparatorluk topraklarında yer alan yapı ve tapınaklardaki yontulmuş hazır malzemelerden yararlanmak yoluna gidilmiştir. Bu yöntem, Ayasofya'nın inşa süresinin çok kısa olmasını sağlayan etkenlerden biri olarak kabul edilebilir. Böylece binanın yapımında Efes'teki Artemis Tapınağı'ndan,[11] Mısır'daki Güneş Tapınağı'ndan (Heliopolis),[11] Lübnan'daki Baalbek Tapınağı'ndan[12] ve daha birçok tapınaktan getirtilen sütunlar kullanılmıştır. Bu sütunların altıncı yüzyıl imkânlarıyla nasıl taşındığı bilinmemektedir. Kaplama ve sütunlarda kullanılan renkli taşlardan kırmızı porfir Mısır, yeşil porfir Yunanistan, beyaz mermer Marmara Adası, sarı taş Suriye ve kara taş İstanbul kökenlidir.[20] Ayrıca Anadolu'nun çeşitli yörelerinden gelen taşlar kullanılmıştır.[14] İnşaatta on binden fazla kişinin çalıştığı belirtilir. İnşaat sonunda Ayasofya Kilisesi günümüzdeki hâlini almıştır.

Mimaride yeni bir anlayışı gösteren bu kilise yapılır yapılmaz derhal mimarinin baş eserlerinden biri olarak kabul edildi. Mimarın böylesine büyük bir açık mekânı sağlayabilecek devasa bir kubbeyi inşa edebilmede İskenderiyeli Heron'un teorilerinden yararlanmış olması mümkündür.

23 Aralık 532'de başlanan yapım çalışması 27 Aralık 537'de tamamlandı. Kilisenin açılışını İmparator Justinianus ve Patrik Eutychius büyük bir törenle birlikte yaptılar. Ayasofya, o zamana kadar en büyük yapı olarak kabul edilen Süleyman'ın Tapınağı'ndan daha büyük olduğundan İmparator I. Justinianus (Jüstinyen) halka yaptığı açılış konuşmasında "Ey Süleyman! Seni yendim" demiştir.[21] Kilisenin ilk mozaiklerinin yapımı 565 ile 578 yılları arasında tahtta olan II. Jüstinyen döneminde tamamlanabilmiştir. Kubbe, pencerelerinden sızan ışıkların duvarlardaki mozaiklerde oluşturdukları ışık oyunları dahiyane mimariyle birleşerek izleyicilere büyüleyici bir atmosfer vermektedir. Ayasofya, İstanbul'a gelen yabancılar üzerinde öylesine büyüleyici, derin bir etki bırakmıştır ki Bizans döneminde yaşayanlar, Ayasofya'yı "Dünya'da tek" ("*singulariter in mundo*") olarak nitelemişlerdir.[22]

Bizans döneminde kent merkezindeki önemli yapıların konumları

Yapım sonrası

Fakat yapılışından kısa bir süre sonra, 553 Gölcük ve 557 İstanbul depremlerinde ana kubbe ile doğu yarım kubbesinde çatlaklar belirdi. 7 Mayıs 558 depreminde ise ana kubbe tümüyle çöktü ve ilk *ambon*, *siboryum* ve *sunak* da ezilerek yok oldu. İmparator derhal restorasyon çalışmasını başlattı ve bu çalışmanın başına Miletli

Esliha (silahlar) Müzesi'nde sergilenen Ayasofya'nın çanı. (Abdullah Biraderler, 1880-1893)

İsidoros'un yeğeni genç İsidorus'u getirdi. Depremden ders alınarak bu kez yeniden çökmemesi için kubbenin yapımında hafif malzeme kullanıldı ve kubbe eskisine kıyasla 6,25 m daha yükseğe yapıldı.[23] Restorasyon çalışması 562 yılında tamamlandı.

Yüzyıllarca Konstantinopolis Ortodoksluk patriğinin merkezi olan Ayasofya aynı zamanda Bizans'ın taç giyme törenleri gibi imparatorluk törenlerine ev sahipliği yapmıştır. İmparator VII. Konstantinos "Törenler Kitabı" (*De caerimoniis aulae Byzantinae*) adlı kitabında Ayasofya'da yapılan imparator ve patrik tarafından düzenlenen törenleri tüm ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Ayasofya, ayrıca günahkarlar için de bir sığınma yeri olmuştur.

Ayasofya'nın daha sonra uğradığı tahribatlar arasında 859 yangını, bir yarım kubbesinin düşmesine neden olan 869 depremi ve ana kubbesinde hasara yol açan 989 depremi sayılabilir. 989 depreminden sonra imparator II. Basil, kubbeyi Agine ve Ani'deki büyük kiliseleri inşa eden Ermeni mimar Trdat'a tamir ettirmiştir.[24] Trdat kubbenin bir kısmını ve batı kemerini onarmış ve kilise 6 yıl süren onarım çalışmasından sonra 994'te yeniden halka açılmıştır.

Latin istilası dönemi

Dördüncü Haçlı Seferi sırasında, Venedik Cumhuriyeti'nin âmâ Doçu Enrico Dandolo[not 4] komutasındaki Haçlılar İstanbul'u ele geçirip Ayasofya'yı yağmalamışlardır. Bu olay Bizanslı tarihçi Nikitas Honiatis'in kaleminden ayrıntılı olarak öğrenilmektedir.

Latin İstilası esnasında Venedik Doçu Enrico Dandolo anısına konulan sembolik yazıt

Kiliseden aralarında İsa'nın mezar taşından bir parça, İsa'nın sarıldığı bez olan torino kefeni, Meryem'in sütü ve azizlerin kemikleri gibi birçok kutsal emanet ile altın ve gümüşten yapılma değerli eşyalar çalındı, kapılardaki altınlar bile sökülerek batı kiliselerine götürüldü şeklinde anlatılmaktadır. Latin İstilası (1204-1261) olarak anılan bu dönemde Ayasofya, Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı bir katedrale dönüştürülmüştür. 16 Mayıs 1204 tarihinde Latin imparatoru I. Baudouin imparatorluk tacını Ayasofya'da giymiştir.

Enrico Dandolo adına konan mezar taşı Ayasofya'nın üst galerisindedir. Gaspare ve Giuseppe Fossati tarafından gerçekleştirilen 1847-1849 restorasyonu sırasında mezarın gerçek bir mezar olmadığı Enrico Dandolo anısına bir sembolik plaket olarak konulduğu ortaya çıkmıştır.

Son Bizans dönemi

Ayasofya 1261'de tekrar Bizanslılar'ın kontrolüne geçtiğinde harap, virane ve yıkılmaya yüz tutmuş bir durumdaydı. 1317'de imparator II. Andronikos finansmanını ölen eşi İrini'nin mirasından karşılayarak binanın kuzey ve doğu kısımlarına 4 adet istinat duvarı (Πυραμὶδας, Yunanca:"Piramídas") ekletti.[25][26] 1344 depreminde kubbede yeni çatlaklar belirdi ve 19 Mayıs 1346'da binanın çeşitli kısımları çöktü. Bu olaydan sonra kilise, 1354'te Astras ve Peralta adlı mimarların restorasyon çalışmasının başlamasına kadar kapalı kaldı.[25]

Osmanlı - Cami dönemi

Ayasofya Camii'nin 1880'lerdeki görünümü (Pascal Sebah, 1823-1886)

İstanbul'un 1453'te Osmanlı Türkleri tarafından fethinden sonra, fethin sembolü olarak, derhal Ayasofya Kilisesi camiye dönüştürülmüştür. O sıralarda Ayasofya harap bir haldeydi. Bu durumu Kordoba soylusu Pero Tafur[27] ve Florentine Cristoforo Buondelmonti[28] gibi Batılı ziyaretçilerce betimlenmektedir. Ayasofya'ya özel bir önem veren Fatih Sultan Mehmed kilisenin derhal temizlenip camiye çevrilmesini emretti, fakat adını değiştirmedi. İlk minaresi onun döneminde inşa edilmiştir. Osmanlılar bu tür yapılarda taş kullanmayı tercih etmekle birlikte minarenin hızla inşa edilebilmesi amacıyla bu minare tuğladan yapılmıştır.[not 5] Minarelerden biri de sultan II. Bayezid tarafından eklenmiştir. 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman fethettiği Macaristan'daki bir kiliseden Ayasofya'ya iki dev kandil getirtmiştir ki, günümüzde bu kandiller mihrabın iki yanında yer alırlar.

Ayasofya'daki mihrap.

II. Selim döneminde (1566-1574) yorgunluk ya da dayanıksızlık belirtileri gösterdiğinde, bina, dünyanın ilk deprem mühendislerinden biri sayılan Osmanlı baş mimarı Mimar Sinan tarafından eklenen dış istinat yapılarıyla (payanda) takviye edilerek, son derece sağlamlaştırılmıştır.[29] Günümüzde binanın dört tarafındaki toplam 24 payandanın bir kısmı Osmanlı dönemine, bir kısmı Doğu Roma İmparatorluğu dönemine aittir. Bu istinat yapılarıyla birlikte, Sinan ayrıca, kubbeyi taşıyan payeler ile yan duvarlar arasındaki boşlukları kemerler ile besleyerek kubbeyi iyice sağlamlaştırmış[not 6] ve binaya iki geniş minare (batı kısmına), hünkar mahfili ve II. Selim'in türbesini (güneydoğu kısmına) eklemiştir (1577).[15] III. Murad'ın ve III. Mehmed'in türbeleri ise 1600'lerde eklenmiştir.

Ayasofya binasının içine Osmanlı döneminde eklenen diğer yapılar arasında mermerden minber, hünkar mahfiline açılan galeri, müezzin mahfili (mevlid balkonu), vaaz kürsüsü sayılabilir. III. Murad Bergama'da bulunmuş, Helenistik Dönemden kalma (MÖ IV. yüzyıl), "bektaşi taşı"ndan (İng. alabaster)[not 7] yapılma iki küpü Ayasofya'nın ana nefine (ana salon) yerleştirmiştir. I. Mahmud 1739'da binanın restore edilmesini emretti ve bir kütüphane ile binanın yanına (bahçesine) bir medrese, bir imarethane ve bir şadırvan ekletti. Böylece Ayasofya binası, civarındaki yapılarla birlikte bir külliyeye dönüştü. Bu dönemde ayrıca yeni bir sultan galerisi ve yeni bir mihrap yapıldı.

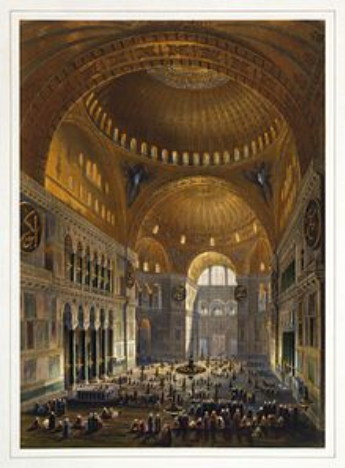
Gaspare Fossati tarafından yapılmış resim.

Ayasofya'nın Osmanlı dönemindeki en ünlü restorasyonlarından biri sultan Abdülmecid'in emriyle İsviçre İtalyanı olan Gaspare Fossati ve kardeşi Giuseppe Fossati'nin nezaretinde 1847 ile 1849 yılları arasında yapılmıştır.[25] Fossati kardeşler, kubbe, tonoz ve sütunları sağlamlaştırdı ve binanın iç ve dış dekorasyonunu yeniden elden geçirdi. Üst kattaki galeri mozaiklerinin bir kısmı temizlendi, çok tahrip olanları ise sıvayla kaplandı ve altta kalan mozaik motifleri bu sıva üzerine resmedildi.[not 8] Işıklandırma sistemini sağlayan yağ lambası avizeleri yenilendi. Kazasker Mustafa İzzed Efendi'nin (1801-1877) eseri olan, önemli isimlerin[not 9] hat sanatıyla yazılı olduğu yuvarlak dev tablolar yenilenip sütunlara asıldı. Ayasofya'nın dışına yeni bir medrese ve muvakkithane inşa edildi. Minareler aynı boya getirildi. Bu restorasyon çalışması bittiğinde Ayasofya Camii 13 Temmuz 1849'da gerçekleştirilen bir törenle yeniden halka açıldı.[not 10] Ayasofya külliyesinin Osmanlı dönemindeki diğer yapıları arasında sıbyan mektebi, şehzadeler türbesi, sebil, sultan Mustafa ve sultan İbrahim türbesi (önceden vaftizhane[not 11]) ve hazine dairesi sayılabilir.

Müze dönemi

Ayasofya, 1910-1915

1930 ile 1935 yılları arasında restorasyon çalışmaları nedeniyle halka kapatılan Ayasofya'da Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle bir dizi çalışmalar yapıldı. Bu çalışmalar arasında çeşitli restorasyonlar, kubbenin demir kuşak ile çevrilmesi ve mozaiklerin ortaya çıkarılıp temizlenmesi sayılabilir.[30] Restorasyon sırasında Ayasofya'nın, "yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik ilkesi doğrultusunda yapılış amacı olan kiliseye tekrar çevrilmesi konusunda fikirler ortaya atılmışsa da bölgede yaşayan Hristiyan sayısının çok az olmasından dolayı oluşan talep yetersizliği, bölgede bu denli muhteşem bir kiliseye karşı yapılabilecek muhtemel provokasyonlar ve mimarinin tarihî önemi göz önüne alınarak" Bakanlar Kurulu'nun 24 Kasım 1934[31] tarih ve 7/1589 sayılı kararıyla müzeye çevrilmiştir. 1 Şubat 1935'te ziyarete açılan müzeyi Atatürk, 6 Şubat 1935 tarihinde ziyaret etmiştir.[5] Yüzyıllar sonra mermer zemindeki halıların kaldırılmasıyla zemin döşemesi, insan figürlü mozaikleri örten sıvanın kaldırılmasıyla da mozaikler tekrar gün ışığına çıkarılmıştır.[32] Yapı 19 Kasım 1936'da tapuya resmen "Ayasofyayı Kebir Camii Şerifi" adıyla kaydedilmiştir.[33]

İbadete açılan bölümün tabelası

Ayasofya'nın sistemli olarak incelenmesi, restorasyonu ve temizlenmesi ABD'deki Bizans Enstitüsü (the Byzantine Institute of America) adlı kurumun 1931'deki ve Dumbarton Oaks Alan Komitesi'nin 1940'lı yıllardaki[34] girişimiyle sağlanmıştır. Bu kapsamda yapılan arkeolojik çalışmalar K. J. Conant, W. Emerson, R. L. van Nice, P. A. Underwood, T. Whittemore, E. Hawkins, R. J. Mainstone ve C. Mango tarafından sürdürülmüş ve Ayasofya'nın tarihine, yapısına ve dekorasyonuna ilişkin başarılı sonuçlar elde edilmiştir.[35] Ayasofya'daki çalışmalarda bulunmuş diğer isimlerden bazıları A. M. Schneider, F. Dirimtekin ve Prof. A. Çakmak'tır. Bizans Enstitüsü ekibi mozaik arama ve temizleme işleriyle uğraşırken, R. van Nice yönetimindeki bir ekip de binanın, taş taş ölçülerek rölövelerini[not 12] çıkarma çalışmasına girişmiştir. Çalışmalar hâlen çeşitli uluslardan bilim insanlarınca sürdürülmektedir.

Tekrar cami olması

Vikikaynak'ta **Ayasofya Cumhurbaşkanı Kararı (10 Temmuz 2020)** ile ilgili metin bulabilirsiniz.

Ayasofya'nın tekrar cami olma süreci ilk olarak 2005 yılında başladı, 2005 yılında yargıya taşınan olay Danıştay 10. Dairesi tarafından reddedildi.[36] 2016'da tekrar açılan dava da Haziran 2018'de açıklanan karar ile aynı şekilde sonuçsuz kaldı.[36] Temmuz 2016'da Ayasofya Müzesi'nde düzenlenen Kadir Gecesi programında, 85 yıl aradan sonra sabah namazı ezanı okundu.[37] Diyanet TV'nin Ramazan ayı boyunca Ayasofya'dan "Bereket Vakti Ayasofya" adlı sahur programını ekranlara getirmesine Yunanistan'dan tepki geldi.[38] Ekim 2016'da Müze'nin ibadete açık olan bölümü Hünkar Kasrı'na, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uzun yıllardan sonra ilk kez asaleten imam atandı.[39] 2016 itibarıyla Hünkar Kasrı bölümünde vakit namazlar kılınmaya ve minarelerinden Sultanahmet Camii ile 5 vakit çifte ezan okunmaya başlandı.[40] 29 Mayıs 2020 tarihinde İstanbul'un Fethinin 567. yıl dönümünde Fetih Suresi okundu.[41] Bu gelişmelerin ardından Ayasofya'nın cami olma süreci tekrar gündeme geldi. Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği'nin "Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürülmesine yönelik Bakanlar Kurulu kararının iptali" istemiyle Danıştay'da dava açması üzerine 2 Temmuz 2020 tarihinde duruşma gerçekleştirildi ve 10 Temmuz 2020 tarihinde Danıştay 10. Dairesi, Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürülmesine dair 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararını "Ayasofya'nın vakıf senedindeki cami vasfı dışında kullanımının ve başka bir amaca özgülenmesinin hukuken mümkün olmadığını" belirterek iptal etti.[42] Bunun üzerine 2729 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Ayasofya, Diyanet İşleri Başkanlığına devredilerek tekrar cami statüsüne dönmüş oldu.[43][44] Bu gelişme sonrası UNESCO, Dünya Mirasları listesi'nde yer alan Ayasofya'nın korunma statüsünün gözden geçirileceğini açıkladı.[45]

Mimari

Kubbeden dörtgen biçime geçişi sağlayan üçgenimsi pandantifler.

Ayasofya, mimari bakımdan bazilika plânı ile merkezî plânı birleştiren, kubbeli bazilika tipinde bir yapı olup kubbe geçişi ve taşıyıcı sistem özellikleriyle mimarlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak ele alınır.

Ayasofya, her şeyden önce boyutu ve mimari yapısıyla önem taşır. Yapıldığı dönemin dünyasında hiçbir bazilika planlı yapı Ayasofya'nın kubbesinin boyutundaki bir kubbe ile örtülebilmiş ve böylesine büyük bir iç mekâna sahip değildi. Ayasofya'nın kubbesi Roma'daki Pantheon'un kubbesinden küçük olmakla birlikte Ayasofya'da uygulanan yarım kubbe, kemer ve tonozlardan oluşan karmaşık ve sofistike sistem, kubbenin çok daha geniş bir mekânı örtebilmesini sağlayarak kubbeyi daha etkileyici kılmaktadır. Taşıyıcı olarak beden duvarlarına oturtulmuş önceki yapıların kubbeleriyle kıyaslandığında sadece dört payeye oturtulmuş bu denli büyük bir kubbe, mimarlık tarihinde gerek teknik, gerek estetik bakımdan bir devrim sayılmaktadır.

Medyayı oynat

İç narteksten ana nefe (ana salona) açılan dokuz kapıdan biri olan ve yalnızca imparator tarafından kullanıldığından *İmparator Kapısı* adı verilen kapıdan ana salona giriş (Mart 2013)

Orta nefin yarısını örten ana (merkezî) kubbe, doğu ve batısına eklenen yarım kubbelerle çok geniş bir dikdörtgen biçimli iç mekân yaratacak şekilde öylesine genişletilmiştir ki, zeminden bakıldığında gökyüzüne asılı gibi duran, tüm iç mekâna hâkim bir kubbe olarak algılanır.

Doğu ve batı açıklıklarını kapatan yarım kubbelerden de daha küçük yarım kubbeli eksedralara geçiş yapılarak sistem tamamlanmıştır. Küçük kubbelerden başlayarak ana kubbe tacıyla tamamlanan bu kubbeler hiyerarşisi Antik Çağ'da örneği görülmemiş bir mimari sistemdir. Yapının bazilika planı dâhice tümüyle "gizlenmiş" durumdadır.

Medyayı oynat

Üst kattan Ana Salonun (kısmen) görünümü (Mart 2013)

İnşa sırasında duvarlarda tuğladan ziyade harç kullanılmış ve kubbe yapı üzerine kondurulduğunda kubbenin ağırlığı alt kısmı nemli kalmış harçla oluşturulan duvarların dışa doğru bükülmesine yol açmıştı. 558 depremi sonrasında yıkıldıktan sonra yeniden yapılan ana kubbenin yapımı sırasında genç İsidorus, kubbeyi taşıyabilmeleri için önce duvarları yeniden dikleştirmiştir. Bütün bu hassas çalışmalara rağmen kubbenin ağırlığı yüzyıllarca bir problem olmaya devam etti. Kubbenin ağırlık baskısı binayı bir çiçeğin açılması gibi dört yanından dışa doğru açılmaya zorluyordu. Bu problem de binaya dışarıdan istinat unsurlarının eklenmesiyle çözüldü.

Osmanlı Dönemi'nde mimarlar, bir binada kayma olup olmadığını anlamak için ya yapımı sırasında elle döndürülebilecek küçük bir dikey sütun ekler, ya da duvardaki 20-30 santimetrelik iki sabit nokta arasına cam yerleştirirlerdi. Sütun, artık döndürülemediğinde veya söz konusu cam çatladığında binada kaymanın belli bir dereceye geldiği anlaşılmış olurdu. Ayasofya'nın üst kat duvarlarında ikinci yöntemin izleri hâlen görülebilir. Döndürülen sütun ise Topkapı Sarayı'nın harem bölümünde mevcuttur.

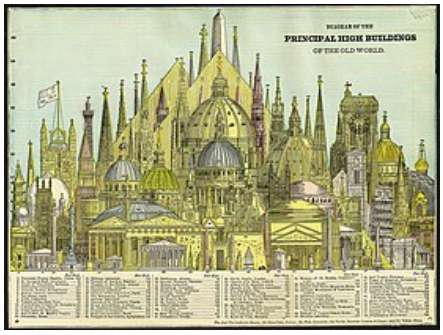

1884 tarihli dünyanın en yüksek binaları diyagramı (Ayasofya 55. sıradadır)

İç yüzeyler tuğla üzerine çok renkli mermer, kırmızı ya da mor porfirler ve yapımında altın kullanılmış mozaiklerle kaplıdır. Bu, geniş pâyelerin daha ışıklı ve kamufle olmasını da sağlayan bir yöntemdir. 19. yüzyılda restorasyon çalışmaları sırasında bina dıştan Fossati tarafından sarı ve kırmızı renklere boyanmıştır. Ayasofya, Bizans mimarisinin baş eseri olmakla birlikte, pagan, Ortodoks, Katolik, İslam etkilerinin sentezi olan bir yapıdır.

15 yüzyıl boyunca ayakta duran bu yapı sanat tarihi ve mimarlık dünyasının baş yapıtları arasında yer alır ve büyük kubbesiyle Bizans mimarisinin bir simgesi olmuştur. Ayasofya diğer katedrallere kıyasla şu özellikleriyle ayırt edilir:

- Dünyanın en eski katedralidir.[14]
- Yapıldığı dönemden itibaren yaklaşık bin yıl boyunca (1520'de İspanya'daki Sevilla Katedrali'nin inşaatı tamamlanana dek) dünyanın en büyük katedrali unvanına sahip olmuştur.[46] Günümüzde yüz ölçümü bakımından dördüncü sırada gelmektedir.[9]
- Dünyanın en hızlı (5 yılda) inşa edilmiş katedralidir.[14]
- Dünyanın en uzun süreyle (15 yüzyıl) ibadet yeri olmuş yapılarından biridir.
- Kubbesi "eski katedral" kubbeleri arasında çapı bakımından dördüncü büyük kubbe sayılmaktadır.[47]

Bölümleri

Ayasofya mimari yönden incelendiğinde orta nef denilen büyük bir orta mekân, kuzey ve güneyde yer alan iki yan nef, doğu ucunda yer alan absit ve batı kısmında kapıların yer aldığı iç ve dış nartekslerden meydana gelmiştir. 7.500 m^2'lik bir yüz ölçümüne sahip Ayasofya iki katlı bir yapıdır.[15]

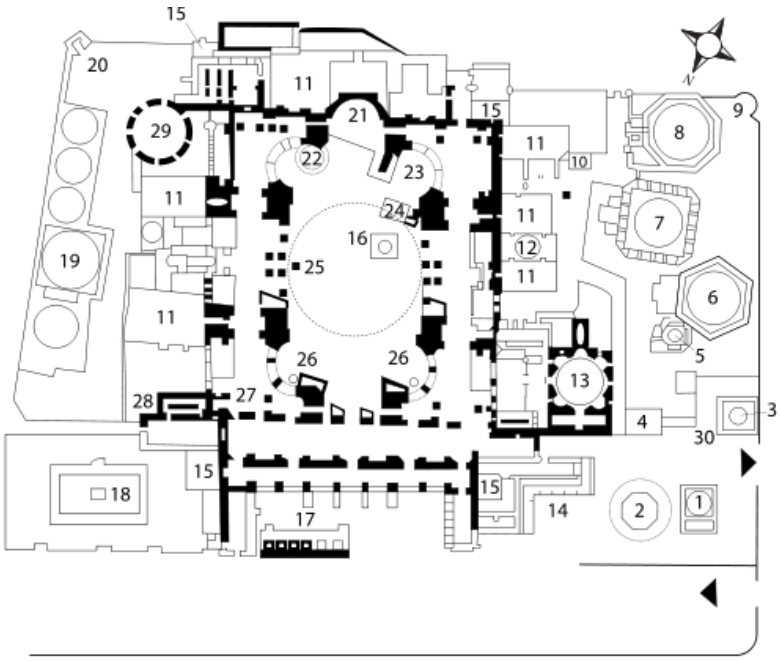

Ayasofya'nın zemin planı: 1.Sıbyan Mektebi 2.Şadırvan 3.Muvakkithane 4.Mütevelliler dairesi (Günümüzde Müze Müdürlüğü'nce kullanılıyor) 5.Şehzadeler Türbesi 6.III. Murad Türbesi 7.II. Selim Türbesi 8.III. Mehmed Türbesi 9.Sebil 10.Mermer sarnıç 11.Türk payanda duvarları 12.Kütüphane 13.Vaftizhane (Günümüzde Sultan Mustafa ve Sultan İbrahim Türbesi) 14.Sebil 15.Minareler 16.Omphalion 17.İkinci Ayasofya kalıntıları 18.Ayasofya Medresesi (günümüzde mevcut değildir) 19.Ayasofya İmareti (günümüzde mevcut değildir) 20.İmaret Kapısı 21.Mihrap 22.Hünkar mahfili 23.Minber 24.Müezzin mahfili 25.IV. Murad'ın yaptırdığı mermer kürsü 26.Bergama'dan getirilen küpler 27.Terleyen sütun 28.Üst kata çıkış rampası 29.Alt kata iniş rampası 30.Hazine dairesi

Alt kat

Narteksler

İç narteks.

Binaya batı kısmındaki, Bizans döneminde atrium denilen avlunun[not 13] bulunduğu kapılardan girilir. Buradaki, dış narteksе açılan ana kapıdan girmeden önce, solda görülen kalıntılar A.M. Schneider tarafından sürdürülen kazılarda ortaya çıkarılmış İkinci Ayasofya'ya ait kalıntılardır.

Ana kapıdan girilen ilk galeri "dış narteks" olarak adlandırılır, "çapraz tonoz" örtülü dokuz birimli bir galeridir. Buradan da iç narteks denilen ikinci galeriye 5 kapı açılır.

İç nartekste tavan mozaiklerle kaplıdır. Mozaiklerden sarı renkte parlayanların yapımında altın kullanılmıştır. Duvarlar çeşitli ülkelerden ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinden getirilme dalgalı mermer levhalarla kaplıdır.[14] Bu dalgalı mermer levhalar duvarlara sabitlenmeden önce ikiye kesilmiş ve duvarlara yan yan öyle sabitlenmiştir ki, katlanıp mürekkeplenen bir kağıdın açıldığında gösterdiği gibi, ilginç bir simetri gösterirler. Günümüzde içinde elektrik ampulları olan yağ lambası avizeleri cami dönemine aittir.

İç narteksten ana nefe (ana salona) 9 kapı açılır. Ana salona açılan ortadaki ana kapıya, yalnızca imparatora mahsus olduğundan (yalnızca imparator tarafından kullanıldığından) "imparator kapısı" adı verilir. Bu kapının üst kısmındaki duvarda (tympanum) 9. yüzyıldan kalma bir mozaik bulunur. Bu mozaikte ortada İsa, sağ madalyonda Cebrâil, sol madalyonda Meryem görülür. Sol alt kısımda görülen sakallı kişi Bizans imparatorlarından VI. Leon'dur. Ortodoksluk geleneğinde en fazla üç kez evlenilebilmesine karşın erkek çocuğunun olabilmesi için dört kez evlenmiştir. Bu yüzden İsa'dan özür diler vaziyette, secde eder şekilde tasvir edilmiştir. İsa'nın elindeki Kitâb-ı Mukaddes'te İsa'nın Yuhanna İncili'ndeki bir sözü yazılıdır: "*Size selamet olsun! Ben evrenin nuruyum*." İlk kez W. Salzenberg tarafından yayımlanmış olan bu mozaik 18. yüzyıla dek kapatılmamıştır.[5]

İmparator kapısı mozaiği

Güney nef

Güney nef

Ayasofyanın ana mekânı paye ve sütunlarla üç nefe ayrılmış durumdadır: Orta nef (naos, ana salon) güney nef (ana nefin sağında) ve kuzey nef (ana nefin solunda). Sağdaki güney nefinde de tavan mozaiklerle kaplıdır. Bu mozaiklerde ikonaklazma dönemine özgü semboller göze çarpar. Bunlardan ikisi dört balık ve küçük karelerde yer alan svastika sembolleridir.

Bu güney nefinde I. Mahmud Kütüphanesi bulunur. Kütüphanenin görülebilen odası Osmanlı sultanının namaz kılmadan önce Kur'an okuduğu odadır. Odadaki rahleler sedef işlemeli olup duvarlar İznik fayanslarıyla kaplıdır. Odanın tavan ve zemini orijinal değildir. Odada ayrıca Kur'an'ın saklandığı tahta mahfaza bulunur.

Yeşil porfirden sütuna oturtulmuş Bizans sütun başlığı. Yanda kime ait olduğu bilinmeyen bir el izi bulunmaktadır.

Nefin doğu ucuna doğru soldaki duvarda üzerinde iki yunusu ve Poseidon'un trident olarak bilinen yabasını içeren bir taş işlemesi görülür. Bu, Bizans rahiplerinin, Hristiyan olmalarına rağmen, bir pagan ilaha ait unsuru kiliseye sokabilecek derecede eski Yunan kültürü etkisi altında kalmış olmalarını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Nefin doğu ucunda üç çeşit sütun görülür. Bunlardan kırmızı porfir taşından yapılma olanları Mısır'dan getirilmiştir. Yeşil olanları ise Yunanistan'dan getirilmiştir. Binada kullanılan beyaz mermerlerin kökeni genellikle Marmara Adası'ndaki mermer ocaklarıdır. Batı dillerindeki mermer sözcüğünün kökeni "Marmara"dır. Ayasofya'da toplam 107 sütun bulunmaktadır, bunlardan 40'ı alt katta, 67'si üst kattadır.[15][19] Bu sütunların hemen hemen hepsi yekpare (monolit) olup, Ayasofya'dan da eskidirler, çünkü imparatorluk topraklarındaki eski tapınaklardan getirilmişlerdir. Ayasofya'nın en büyük sütunlarının uzunlukları 20 m civarında, kalınlıklarının yarıçapı ise 1,5 m'dir. En ağırları 70 ton ağırlığındadır. Sütun başlıkları Bizans stili gösterirler; sütun başlıklarından bazılarında küçük bir daire ve harflerden oluşan I. Justinianus'un arması görülür. Bu nefin doğu ucundaki yeşil sütunun yanındaki duvarda bir el izi bulunur, kime ait olduğu bilinmeyen bu el izi hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

Omphalion ve müezzin mahfili

Güney neften mihraba geçilirken, zeminden yaklaşık 3 m kadar yükselen, balkonu andıran mermerden yapılma bir yapı göze çarpar. Bu, Osmanlı döneminde yapılmış, Ayasofya cami iken her yıl İslam peygamberi Muhammed'in doğum gününde (Mevlid Kandilinde) mevlid okunan müezzin mahfilidir.

Mahfilin hemen yanında zeminde, girilmemesi için kenarları çitle çevrilmiş kare biçimli bir alan göze çarpar. Burası bilinmeyen bir nedenle Bizanslılarca dünyanın merkezi olarak kabul edilirdi. Yunancada "Yer'in Göbeği " anlamında, omphalion (Delf'te omphalos) olarak adlandırılan ve Bizanslılarca kutsal sayılan bu yerde kimilerine göre Ayasofya'nın inşa edilmesinden önce bir tapınak bulunmaktaydı. Kimilerine göre bu yer "ley hatları"nın[not 14] bir kavşak noktasıydı.

Kutsallığından ötürü Bizans imparatorlarının taç giyme törenleri de burada yapılmaktaydı. Tören sırasında siyasi ve dinî otoriteleri temsil eden kişilerin her birinin durması gereken konumlar bu kare biçimli alan içine daireler oluşturacak biçimde döşenmiş renkli taşlarla belirlenmiştir. Daireleri oluşturan taşlarda kırmızı, sarı, yeşil, turuncu ve gri renkler göze çarpmaktadır. Toplam sayıları 16 olan bu dairelerden en büyüğü ortadaki olup, muhtemelen imparatorun duracağı yeri gösteren dairedir.[not 15]

Apsit ve mihrap

Minber

Binanın doğu kısmının ucu dışarı taşkın durumda olup, üstü yarım kubbeyle örtülü bir apsitle[not 16] son bulur. Üçüncü Ayasofya, diğer eski Ortodoks kiliseleri gibi geleneksel olarak Kudüs'e yönelik olarak inşa edilmiştir ve diğer eski Ortodoks kiliselerinde olduğu gibi absidinin ekseni inşa edildiğinde tam olarak Kudüs yönünü göstermekteydi.

İstanbul'a nazaran Kudüs yönü ile Mekke yönü arasında pek büyük olmayan (birkaç derecelik) bir fark bulunmaktadır. Bu yüzden İstanbul'da camiye çevrilen kiliselerde kıble yönünü göstermek üzere kilisenin absidi içine yapılan mihrap absidin iyice sağına inşa edilirdi. Fakat Ayasofya'da mihrap apsitin çok sağına değil, hafifçe sağına inşa edilmiştir. Çünkü Ayasofya binası tam olarak olması gereken yönde değildir, yani hafifçe Mekke yönüne doğru bir kayma göstermektedir. Bu bir yapım hatası olamayacağına göre, binanın zaman içerisinde, tektonik hareketlerden dolayı hafifçe bir kayma geçirmiş olması düşünülebilir. Cebrâil'in parmağıyla Ayasofya'yı çevirdiğine ilişkin olarak çıkarılmış söylentiler bu hususta kaynaklanmıştır.

Apsitin en üst kısmında, 9. yüzyıla tarihlenen, kucağında çocuğu İsa'yı taşıyan, taht üzerinde tasvir edilmiş bir Meryem mozaiği yer alır. Bunun sağında aynı yüzyılda yapılmış, Cebrâil'i tasvir eden bir mozaik bulunur. Meryem mozaiğinin solunda ise, bir deprem sırasında düşmüş bir başka melek mozaiği, muhtemelen Mikâil'i tasvir eden bulunmaktaydı.

Mihrabın her iki yanında 16. yy.'da Kanuni Sultan Süleyman fethettiği Macaristan'daki bir kiliseden getirttiği iki dev kandil bulunmaktadır. Apsitte Bizans döneminde yıkılan pencerelerin yerini Osmanlı döneminde renkli camdan yapılma (vitray), ayetlerle süslü pencereler almıştır. Apsit çevresinde Osmanlı döneminde eklenen yapılar yoğunluk kazanmaktadır. Örneğin apsitin sağında mermerden yapılma minber, solunda Osmanlı sultanının namaz kıldığı hünkar mahfili yer alır. Osmanlı sultanı mahfile özel olarak yapılmış bir galeriden ulaşmaktaydı.

Absid. Üsteki mozaik ve ortadaki pencereler Kudüs yönünü gösterir. Altta hafifçe sağda mihrabın üst kısmı görülmektedir.

Apsit duvarlarında Kur'an ayetlerini içeren çerçeveler ve içine Allah, Muhammed, Dört Halife ve Halife Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in isimleri yazılı olan sekiz yeşil daire bulunur. Bu dairelerin tahtadan yapılma çok daha büyükleri de ana nefin (ana salonun) iç mekânını kuşatacak şekilde asılmışlardır. İsimler her biri 7,5 m yarıçapında olan bu 8 dev panoya hat sanatı tarzında yazılmıştır. Bunlar Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin (1801-1877) eserleridir. 1930'lu yıllarda restorasyon çalışmaları sırasında yerlerinden indirilen bu panolar 1951'de A. Menderes tarafından yeniden yerlerine koydurulmuştur.[48]

Orta nef

Orta nef ya da iç mekân karmaşık bir yapıya sahiptir. 100 x 70 m ölçüsündeki binanın[49] 74.67 x 69.80 m ölçüsündeki[14] orta nefinin (ana salonun) ortasında ağırlığı dört paye (ayak) üzerine oturtulmuş, payelere geçişin pandantiflerle sağlandığı bir ana kubbe yer alır. Ayasofya'nın devrim niteliği taşıyan kubbesi birçok sanat tarihçisinin, mimarın mühendisin özel ilgisini çekmiştir. Daireden dikdörtgene geçiş içbükey üçgen pandantiflerle sağlanır. Bu tür yapılarda daha önce kullanılmamış bu pandantifler estetik bakımdan şık bir şekilde, daireden, yani kubbeden payelerce oluşturulan kare biçimine, hatta yarım kubbeler de sisteme dahil sayılırsa, dikdörtgen biçimine geçişi sağlarlar. Böylece, kubbe pandantifler vasıtasıyla dört büyük kemer üzerine oturur. Bu kemerler de Osmanlı döneminde Mimar Sinan'ın talimatlarıyla istinat duvarlarıyla desteklenmiştir.

Orta nef. Tam karşıda pencerelerin bulunduğu kilisenin absidi görülmektedir. Absid içinde, aşağıda caminin mihrabı görülmektedir.Solda hünkar mahfili görülmektedir. Sağda, altta ise müezzin mahfili denilen cami döneminde mevlid okunan balkon görülmektedir.

Tarih boyunca tamirat gördüğünden kubbe dairesel düzgünlüğünü kaybetmiş ve elips biçimine yaklaşmıştır. Bu yüzden farklı uzunlukta iki yarıçapı vardır. 55.60 m yüksekliğinde ve içten 30.80 - 32.6 m[6] çaplarındaki ana kubbenin ağırlığı doğu ve batısındaki iki yarım kubbeyle hafifletilmiştir. Ana kubbenin güney ve kuzeyde yarattığı baskı ise payandalarla karşılanmıştır. Bir şemsiyenin telleri gibi, kubbenin tepesinden başlayıp kubbe pencereleri arasından geçerek pandantiflere inen 40 kaburga, kubbenin ağırlığının payelere aktarılmasında önemli bir rol oynar. Binanın ağırlığını 40'ı aşağıda, 67'si üst katta olan 107 sütun taşımaktadır. Bu sütunların bir kısmı orta nefin her iki yanında, iki katlı bir dizi oluştururlar. Orta nefin kuzey kenarını oluşturan çift katlı sütun dizisinin üzerindeki duvarda (tympanon) Ortodoks Kilisesi patriklerinin mozaikleri bulunur. Bunlar çok yüksekte olduklarından dürbünsüz pek iyi görülemezler. Ana mekân, duvarlardaki ve kubbedeki pencerelerden ışık alır.

Mozaiklerle kaplı ana kubbenin ortasında Bizans döneminde İsa'yı tasvir eden bir mozaiğin[not 17] yer aldığı bilinmektedir. Kilise camiye çevrildiğinde diğer insan figürlü mozaiklerin sıvayla kaplanmasına karşın bu mozaik 17. yüzyıl ortalarına açık bırakılmış, 17. yüzyıl ortalarında Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından üzerine "Allahü Nurüssemavat..." diye başlayan ayetin işlendiği bir sıvayla kapatılmıştır. Bununla birlikte mozaiğin 1894 depreminde düşmüş olduğu da iddia edilmektedir.

Ana kubbede hem kubbenin ağırlığını azaltmak, hem de ana mekânın aydınlanmasını sağlamak üzere 40 pencere açılmıştır. Kubbenin mozaiklerini onarmak üzere kurulan 60 ton ağırlığındaki metalik iskele onarım çalışmalarının sürmesi nedeniyle henüz kaldırılamamış olup, kubbenin tümüyle görülmesini engellemektedir.[not 18]

Kubbenin zemine izdüşümü olan çember araştırıldığında, zeminde taşa 40 adet haçın bir çember oluşturacak şekilde kazınmış olduğu görülür. Bu haçların hiçbir sembolik değeri yoktur, mimari bir yöntemin uygulanması için bazı noktaların kesişen iki çizgiyle işaretlenmesinden ibarettir. Bir yapıya kubbe inşa edilmeden önce zemine, inşa edilecek kubbenin çemberi işaretlenir ve daha sonra bu noktalara çekül tutularak kubbe inşa edilir. Bu mimari yöntem günümüzde de uygulanmaktadır; tek fark artık çekül yerine lazerin kullanılmasıdır.

Kubbeden payelere geçişi sağlayan dört pandantif üzerinde Hristiyan melekler hiyerarşisindeki bir melek sınıfını tasvir eden freskler bulunmaktadır. Bunların Kerubi melekleri mi, yoksa Seraphim melekleri mi oldukları konusu kesinlik kazanmamıştır. Bizans'ın erken devirlerinde bunların mozaik olduğu belirtilir, tahrip olduklarında freske çevrilmiş oldukları düşünülmektedir. Üzerleri Osmanlı döneminde hiç kapatılmamış, yalnızca yüzlerine altın yaldızla kaplı oval bir yıldız yerleştirilmiştir. Bu 6 kanata sahip melek fresklerinden ikisinin birkaç yıl önce restore edilmiş olmasına karşın, yağmurun sızması nedeniyle yeniden tahrip oldukları görülmektedir. Bu tahribatın nedeni Bizanslılar'ın yapıda dere kumu yerine deniz kumu kullanmış olmalarıdır. Zira deniz kumu inşaatte kullanılmadan önce suyla yıkansa da, bir miktar tuzu bünyesinde tutmakta ve kumun yapıda kullanılmasından sonra bu tuz, yağmur sularını çekici ve emici bir işlev görmektedir. (Bu tahribat özellikle üst kattaki tavan mozaiklerinde etkili olmuştur.)

Kerubi ya da Seraphim fresklerinden biri

Orta nefin iç narteksе yakın kısmında Helenistik Dönemden kalma (MÖ 4. yy.), bektaşi taşından (İng. alabaster) yapılma iki büyük küp bulunmaktadır. Bunlar III. Murad döneminde Bergama'da bulunmuş, Ayasofya'ya getirilerek su içme gereksinimlerini karşılamak üzere kullanılmıştır. Küplerden büyük olanı 1200 litrelik bir kapasiteye sahiptir.

Duvarlardaki boş taş çerçevelerde Bizans döneminde ikonalar bulunmaktaydı. Orta nefte iç narteksе paralel olarak uzanan iki küçük tünelde Ayasofya'nın en eski mozaikleri bulunur. Bunlardan birinde ilk Hristiyanların kullandıkları, Yunan alfabesinin beş harfini içeren sekiz dilimli daire sembolü bulunur.

"Terleyen sütun"daki dilek yeri

Kuzey nefi

Kuzey nefinde ziyaretçilerin ilgisini çeken tek şey, nefin batı ucunda bulunan, beyaz mermerden yapılma kare biçimli sütundur. "Terleyen sütun" olarak adladırılan ve hakkında kaynaksız sayısız rivayet bulunan bu sütun, günümüzde dilek dileme yeri durumuna gelmiştir. Dilek dilemek isteyenler elinin başparmağını sütundaki deliğe sokup elleriyle bir daire çizerler. Delik günümüzde sütuna geçirilmiş bronz bir plakanın ortasında yer almaktadır.

Çıkış

Çıkış mozaiği. Justinianus, Meryem ve Büyük Konstantin

Üst kata çıkılmayıp binadan dışarı çıkılmak istendiğinde iç narteksin güney ucundaki kapıdan çıkılır. Bu çıkış kapısının üzerine yerleştirilmiş bir ayna oraya, çıkış yönünde ilerleyen ziyaretçileri, arkalarında kaldığından göremedikleri bir mozaiğin daha bulunduğu konusunda uyarmak üzere yerleştirilmiştir. 10. yüzyıldan kalma bu mozaik, Fossati tarafından 1849'da keşfedilip tekrar kapatılmış, 1933-1934 yıllarında *Byzantine Institute of America* kurumundan Thomas Whittemore tarafından temizlenmiştir. Mozaikte ortada çocuğuyla birlikte Meryem yer alır. Meryem değerli taşlarla süslü bir tahttadır. Koyu lacivert bir *kaphoriun* giyen Meryem'in başörtüsünün kenarlarında altın yaldızlı bir şerit, alnında ve omuzlarında da altın yaldızlı haç bulunmaktadır. Olgun bir insanın yüz hatlarıyla tasvir edilen "çocuk İsa" sağ eliyle vaftiz işareti yapmakta ve sol elinde "malik olma"yı simgeleyen bir rulo tutmaktadır. Solda Üçüncü Ayasofya'yı inşa ettiren I. Justinianus Meryem'e Ayasofya'nın bir maketini sunar halde tasvir edilmiştir. Bu Ayasofya maketinde kubbenin üzerinde bir haç bulunduğu görülmektedir. Sağda ise Konstantinopolis'in kurucusu sayılan Roma imparatoru Büyük Konstantin Meryem'e surlarla çevrili Konstantinopolis'in bir maketini sunar halde tasvir edilmiştir. Adı Bizans alfabesiyle yukarıdan aşağı doğru yazılmıştır. Meryem'in tahtının zeminini oluşturan mozaik taşlarının yapımında gümüş kullanılmıştır.

Çıkışta yer alan, artık kapatılamayan bronz kapı, dünyanın en eski kapılarından biri sayılmaktadır. MÖ II. yüzyıla ait bu kapı Ayasofya'ya Tarsus'taki bir tapınaktan getirilmiştir. Ayasofya'nın zemini Bizans dönemindeki bir depremden sonra bir miktar (30-35 cm) yükseltilmek zorunda kalınmıştır. Bu yüzden bu kapı iptal edilerek yerine yenisi yapılmış, fakat eski kapı başka yere götürülmeyerek orada bırakılmıştır. Bu sayede kapının alt kısmında Ayasofya'nın 6. yüzyıla ait zemini görülebilmektedir.

Üst kat

Üst kata alt kattaki iç narteksin batı ucunda yer alan bir kapıdan geçilerek, irili ufaklı taşlarla "arnavut kaldırımı" tarzında döşenmiş bir rampadan çıkılır. Sarmal bir biçimdeki rampa 7 halka yaparak üst kata ulaşır. Bu rampa imparatoriçenin tahtıyla sarsılmadan taşınmasına merdiven basamaklarına kıyasla büyük bir kolaylık sağlamaktaydı. Rampa duvarlarında yer yer eski tuğla kemerler görülür. Bizans döneminde de Osmanlı döneminde de üst kat daima kadınlara ayrılmıştı. Üst katta da alt katta olduğu gibi,|250px güney (sağda) ve kuzey nefleri bulunur. Bu iki nef birlikte bir "at nalı" biçimini oluştururlar. Güney üst nefine sağda yer alan (alt kattaki narteksin üzerinde bulunan) bir galeriden geçilerek ulaşılır.

İmparatoriçe locası

Güney üst nefi (tribünü)

Törenleri izlemek üzere Ayasofya'ya gelen imparatoriçe, üst kata çıkarılır, törenleri maiyetindekilerle birlikte, üst katın güney nefindeki "imparatoriçe locası"ndan izlerdi. İmparatoriçe locasından günümüze ulaşan kısımlar mermer başlıklı iki küçük yeşil porfirden yapılma sütun ve zemindeki, imparatoriçenin tahtının konacağı yeri göstermek üzere yerleştirilmiş dairesel yeşil porfir taşından oluşur. Bu yeşil daire, omphalion'daki daireler gibi yapılmıştır. Buradan binanın alt katı ve iç mekânına hakim bir bakış açısı elde edilebilmektedir.

Üst katın neflerinde tavanı kaplayan, insan figürü içermeyen mozaikler Osmanlı döneminde yağmur suyundan tahrip olduğundan, 19. yüzyılda Osmanlı sultanı Abdülmecid bunları onarılmasını emretmişti. Fakat mozaik sanatı 19. yüzyılda unutulmuş bir sanat durumuna geldiğinden İtalyan Fossati kardeşler sultana bunları onaramayacaklarını belirtip, başka bir çözüm önerisinde bulundular: Çok tahrip olan mozaikler sıvayla kaplandı ve altta kalan mozaik motifleri bu sıva üzerine resmedildi. Bazı sütunların üst kısımlarındaki kemerlerde sıvayla kaplanmamış mozaikler hâlen görülebilir durumdadır. Fakat yer yer nemden dolayı orijinal renklerini kaybetmişlerdir. Ayrıca yer yer dökülen veya altta mozaik olup olmadığı anlaşılmak üzere kasten açılmış sıvalar altından da eski mozaikler görülebilmektedir. Fossati kardeşlerin üst kattaki tavan mozaiklerini kaplamadan önce tüm mozaiklerin kopyalarını kâğıtlara çıkardıkları bilinmekteyse de, yanlarında götürdükleri bu kâğıtların günümüzde nerede oldukları bilinmemektedir.

Cennet ve cehennem kapısı

İmparatoriçe locasının az ilerisinde, üzerlerindeki anahtar kabartmalarından dolayı "cennet ve cehennem kapısı" olarak adlandırılan, vaktiyle bir kapı içerdiği sanılan, duvarlara sabitlenmiş iki mermer blok görülür. Bu bloklar üzerinde yaşam ağacı, balık gibi semboller içeren küçük kabartmalar bulunur. Kilise temsilcileri *synod*[not 19] adı verilen toplantıların yapılacağı odaya gitmek üzere bu kapıdan geçerlerdi.

II. İoannis Komnenos, Meryem, İsa, İrini

Buradan geçildikten sonra sağ tarafta yer alan duvarda, 12. yüzyıldan kalma (1261'de yapıldığı sanılan), "deisis" ('Δέησις') olarak adlandırılan, İsa'nın Kıyamet Günü insanlık için Tanrı'dan niyaz dilemesini simgeleyen bir mozaik bulunur. Alt kısmı yok olmuş bu büyük mozaikte ortada İsa, sağda Vaftizci Yahya, solda ise Meryem görülür. İsa’nın sağ eli, alt kattaki iç narteksteki yer alan mozaikte de görüldüğü gibi, "vaftiz işareti" denilen bir halde tasvir edilmiştir (baş parmağın ucu "kalbe giden yol"la ilişkilendirilen yüzük parmağına temas eder haldedir). Bu mozaiğin muhtemelen diğer çeşitli Ortodoks kiliselerinde taklit edilmeye çalışılan bir özelliği, İsa’nın yüzünün sağ ve sol yarılarının birbirlerinden farklı olarak tasvir edilmiş olmasıdır. Bu fark, sağ ve sol gözlerde de görülür. Bir yapım hatası olmayan bu özellik, Leonardo da Vinci’nin ünlü eserinde de görülmekle birlikte, Ayasofya’daki bu mozaik 12. yüzyılda yapılmış olduğundan Vinci’nin eserinden daha eskidir. Mozaiği yapan sanatçı İsa’nın yüz kısmına öyle bir özellik kazandırmıştır ki, mozaikten Kudüs yönüne doğru 10-15 metre kadar yürünerek geri dönüp bakıldığında hem İsa’nın yüzünün iki yarısı simetrik hale gelir, hem de İsa’nın gözleri o konumdaki kişiye bakar bir vaziyet alır. Bu mozaik Bizans resim sanatında rönesansın başlangıcı olarak ele alınır. Üst katın bu kısmında sağda, zeminde Venedik Cumhuriyeti'nin kör hükümdarı Dandolos’un mezarı yer alır.

Zoi ve eşi

Güney üst nefi

Güney üst nefinin doğu ucunda, sağda binanın eğrilmeye maruz kalışının açık bir göstergesi olan, Piza kulesi gibi eğrilmiş bir sütun bulunur. Solda ise yine alt kısımları tahrip edilmiş iki mozaik yer alır. 1122'de yapılmış olan ilk mozaikte ortada çocuğuyla Meryam Ana, solda, elinde bir para kesesi tutan Bizans imparatoru II. Ioannes (Johannes) Komnenos, sağda eşi İren görülür. Mozaiğin 90 derece açı yaparak yan duvarda (payede) devam eden kısmında imparatorun veremden ölen oğlu Aleksios tasvir edilmektedir. İmparator ve eşi oğullarının genç yaşta ölmesinden sonra çocuklar için ücretsiz bir hastanenin açılmasını finanse etmişlerdir.

Absiddeki Meryem

Deisis

11. yüzyıldan kalma diğer mozaikte ortada İsa yer alır. Bizans mozaik sanatında genellikle, İsa baştaki haleye bir haç iliştirilerek tasvir edilir ve ayrıca mozaiklere kimlikleri açıklayıcı yazılar eklenir. Bu bakımdan Bizans mozaiklerinde kimliklerin teşhis edilmesinde zorluk çekilmez. Mozaikte sağda imparatoriçe Zoi yer alır. Zoi, kocalarının ölümünden dolayı üç kez evlenmiş ve üç imparatora eşlik etmiştir. Her evlendiğinde mozaikteki imparatoru ve adını değiştirmek gerektiğinden, sanatçı mozaikteki imparatorun vücudunu tümüyle değiştirmek yerine yerine yalnızca kafayı ve kim olduğunu açıklayan yazıyı değiştirmek yoluna gitmiştir. Bu yüzden mozaikte imparatorun kafasının ve adının çevresinde kazınma izleri görülmektedir. Mozaikteki son kocası imparator IX. Konstantinos'tur. O da elinde bir para kesesi tutar halde tasvir edilmiştir.

Bu mozaiğin solundaki girintide yer alan, süslemeli tarzda boşluklar açılarak oyulmuş mermer blokun üzerinden bakıldığında, tam karşıda, absidin üst kısmı ile yarım kubbe arasındaki kemerde görülen, bir kanadın alt ucunu ve ayak kısmını gösteren mozaik parçaları vaktiyle burada bir melek[not 20] mozaiğinin bulunduğu izlenimini vermektedir. Muhtemelen bir deprem sırasında düşmüş olmalıdır. Mermer bloktan hafifçe sağa doğru bakıldığında ise absidin üst kısmında yer alan, kucağında çocuğunu taşıyan Meryem mozaiği alt kattan görülme derecesine kıyasla daha iyi ve daha yakından görülebilmektedir. 9. yüzyıla tarihlenen, Meryem'i taht üzerinde tasvir eden bu mozaikte, tahtın üzerindeki minderlerde pik (maça) sembolleri bulunur. İsa’nın giysisinin sarı renkte parlayan mozaik taşlarının yapımında altın, beyaz renkte parlayan kısımlarının yapımında gümüş kullanılmıştır.

Kuzey üst nefi

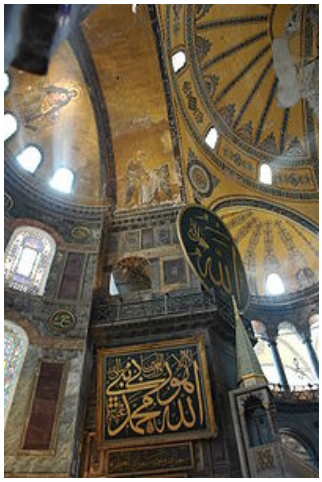
Cebrâil mozaiği

Kuzey üst nefinde günümüzde Ayasofya'nın mozaiklerinin ve çeşitli kısımlarının büyük boy fotoğrafları sergilenmektedir. Bu nefin sağ tarafında kuytuda kalan bir duvarda imparator Aleksandros'un (912-913) mozaiği bulunur. Mozaik Ernest J. W. Underwood gözetiminde Bizans Enstitüsü tarafından temizlenmiştir.[50] İmparator Aleksandros'un eşcinsel olduğu ve özel yaşamına önem verebilmesi için imparatorluğun yönetimini kardeşi VI. Leon'a bıraktığı belirtilir.

Nefin doğu ucundaki bitiminde, solda aşağı kata iniş rampası bulunur, sağda ise, güney nefinin ucundaki girintinin simetriği tarzında bir girinti yer alır. Buradan bakıldığında tam karşıda, absidin üst kısmı ile yarım kubbe arasındaki kemerde Cebrâil'i tasvir eden mozaik görülür. Mozaik buradan, alt kattan görülme derecesine kıyasla daha iyi ve daha yakından görülebilmektedir. 9. yüzyıla tarihlenen bu mozaikte kanatlarıyla tasvir edilmiş başmeleklerden Cebrâil, sol elinde bir küre tutar halde tasvir edilmiştir. Bu kürenin dünyayı temsil ettiği sanılmaktadır. Fakat mozaiğin dünyanın yuvarlak olduğunun bilinmediği 9. yüzyılda yapılmış olduğu göz önüne alınırsa, sanatçının hangi bilgiye dayanarak dünyayı yuvarlak temsil etmiş olması düşündürücü, ilginç bir konu oluşturmaktadır.

Absiddeki Meryem mozaiği buradan da görülmektedir. Bu mozaiğin öteki nefin bitimindeki girintiden görülmesine kıyasla buradan görülmesinin tek farkı, buradan Meryem ve İsa'nın bakışlarının düşmüş olduğu sanılan melek mozaiğine yönelmiş olduklarının fark edilebilmesidir.

Mozaikler

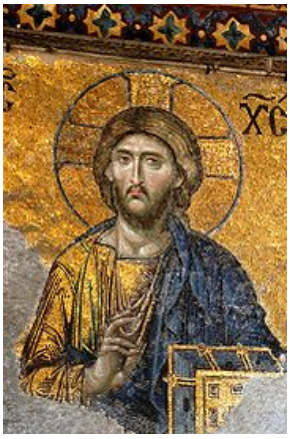
Deisis mozaiğinden bir detay. İsa'nın yüzünün iki yarısı birbirbinden farklı yapılmıştır.

Tonlarca altının kullanıldığı Ayasofya mozaiklerinin yapımında altının yanı sıra, gümüş, renkli cam, pişmiş toprak ve renkli mermer gibi taş parçaları kullanılmıştır. 726'da III. Leo'nun tüm ikonaların yok edilmesi emriyle, tüm ikona ve heykeller Ayasofya'dan kaldırılmıştır. Dolayısıyla Ayasofya'da günümüzde görülen, surat tasvirleri içeren mozaiklerin hepsi ikonoklazm dönemi sonrasında yapılan mozaiklerdir. Bununla birlikte Ayasofya'da surat tasviri içermeyen mozaiklerden az bir kısmı 6. yüzyılda yapılan ilk mozaiklerdir.[15]

1453'te kilise camiye dönüştürüldükten sonra insan figürleri içerenlerin bir kısmı ile ince bir sıvayla kaplanmış ve yüzyıllarca sıva altında kalan mozaikler bu sayede doğal ve yapay tahribattan kurtulabilmiştir. İstanbul'u ziyaret eden 17. yüzyıl gezginlerinin raporlarından Ayasofya'nın camiye çevrilmesini izleyen ilk yüzyıllarda insan figürü içermeyenler ile içerenlerden bir kısmının sıvayla kaplanmadan bırakılmış oldukları anlaşılmaktadır. Ayasofya mozaiklerinin tamamen kapatılması 842'de ya da 18. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir.[5] 1755'te İstanbul'a gelen Baron De Tott artık tüm mozaiklerin badana altında kalmış olduğunu belirtmiştir.[5]

Sultan Abdülmecid'in isteği üzerine 1847 ile 1849 yılları arasında Ayasofya'da çeşitli restorasyon çalışmaları yapan ve sultandan restorasyon sırasında keşfedilebilecek mozaikleri belgeleme iznini alan Fossati kardeşler,[51] mozaiklerin sıvalarını kaldırıp desenlerini belgelerine kopyaladıktan sonra mozaikleri tekrar kapatmışlardır. Bu belgeler günümüzde kayıptır. Buna karşılık, o yıllarda Alman hükûmetince onarım için gönderilen mimar W. Salzenberg bazı mozaiklerin desenlerini de çizmiş ve yayımlamıştır.[5]

Sıvayla kaplı mozaiklerin büyük bir kısmı 1930'larda *Byzantine Institute of America* adlı kurumun bir ekibi tarafından açılmış ve temizlenmiştir. Ayasofya'nın mozaiklerinin açılması ilk kez 1932'de *Byzantine Institute of America* kurumunun başındaki Thomas Whittemore tarafından gerçekleştirilmiş olup, ilk gün ışığına çıkarılan mozaik "imparator kapısı" üzerindeki mozaik olmuştur.

Doğudaki yarım kubbe üzerindeki sıvanın bir kısmının bir süre önce düşmesi sayesinde bu yarım kubbeyi örten sıvanın altında mozaiklerin bulunduğu anlaşılmıştır.

Avlu

Şadırvan

Alt kattaki çıkış kapısından avluya çıkıldığında görünen, erkeklerin abdest gereksinimini karşılamak üzere inşa edilmiş şadırvan, I. Mahmud döneminde eklenmiştir. Sol taraftaki kapı türbelere açılır. Ayasofya Müzesi'ne ait türbeler, II. Selim'in, III. Murad'ın, III. Mehmed'in, Sultan Mustafa'nın, Sultan İbrahim'in ve şehzadelerin türbeleridir. Türbeler artık ziyarete açılmıştır. Bu türbelerden birinde yürütülen restorasyon çalışmaları sonucu bilinen en büyük boyutlu, Bizans döneminin 6. yüzyıl öncesi erken Hristiyanlık dönemine ait vaftiz havuzu ortaya çıkarılmıştır.[52] Ayrıca, genellikle konserlerde açılan Aya İrini Müzesi de Ayasofya Müdürlüğüne bağlıdır. Avludaki hem taş hem tuğla kullanılarak inşa edilmiş yapı ise Osmanlı döneminde eklenmiş, çocukların Kuran eğitimi için kullanılmış Sıbyan Mektebi'dir. Avluyu çevreleyen diğer binalar müze müdürlüğünün personelince çalışma amaçlı kullanılmaktadır.

Fotoğraf galerisi

Bergama'dan getirilen küplerden büyük olanı

Üst kattaki eğik sütun

Kubbe ve iskele

Güney nefi (alt kat) duvar kaplamaları ve mozaikleri

Güney nefi (üst kat) mozaikleri

Tarsus kökenli bronz kapı

Enrico Dandolo'nun mezarı

Sultan Mahfili

İmparator Kapısı

Kâbe'yi temsil eden kırık fayanslar

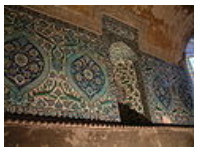

İznik fayansları

Vikinglerden kaldığı sanılan runik yazılar

Patrik mozaiklerinden biri, İoannis Hrisostomos

1865-1870 erken stereo kartta Ayasofya Camii ve ahşap evler

Ayasofya gece görünümü

İmparator Kapısı

Ayasofya`nın içinden bir görüntü

Ayasofya 5

Ayrıca bakınız

- Kariye Müzesi

Notlar

1. ^ Doğu kiliselerinde en mukaddes yeri cemaatin bulunduğu kısımdan ayıran üç kapılı ve üstünde azizlerin resimleri bulunan kısım.
2. ^ Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nda ya da Bizans'ta sözlü dil olarak, önceleri Latince konuşulmaya devam edilmişse de sonradan Yunanca dili benimsenmiştir.
3. ^ Eski dinî yapıların üzerine yeni dinî yapıların yapılması ya da eski dinî yapıların yeni dinî yapılara dönüştürülmesi tarihte çok sık rastlanan bir olaydır.

4. ^ Dandolo'nun asıl amacının Kudüs'ü fethetmek değil, İstanbul'u yağmalamak olduğu ileri sürülür.
5. ^ Tuğlanın işlenmesi gerekmediğinden ve taşın işlenmesi zaman aldığından, tuğla yapılar daha hızlı yapılır. Günümüzde görülen tuğla minarenin II. Selim'e ait olduğu da iddia edilir.
6. ^ Kubbeyi onarmadan önce Sinan'ın kubbeyi dışarıdan metalik zincirle gerdiği söylenir.
7. ^ Kaymak taşı da denilen ince-daneli renksiz jips.
8. ^ Üst kattaki tavan mozaiklerinin tahrip olmasının ana nedeni Bizanslılar'ın yapıda dere kumu yerine deniz kumu kullanmış olmalarıdır. Zira deniz kumu inşaatte kullanılmadan önce suyla yıkansa da, bir miktar tuzu bünyesinde tutmakta ve kumun yapıda kullanılmasından sonra bu tuz, yağmur sularını çekici ve emici bir işlev görmektedir.
9. ^ Bu isimler Allah, Muhammed, Dört Halife ve Halife Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in isimleridir.
10. ^ Osmanlı dönemi fotoğrafı-1 (http://img120.imageshack.us/img120/897/ayasofya76lwlf4.jpg), Osmanlı dönemi fotoğrafı-2 (http://img165.imageshack.us/img165/6274/ayasofya45ih.jpg), Osmanlı dönemi fotoğrafı-3 (http://www.azizistanbul.com/eskifoto06/ayasofya2.jpg), Ayasofya Külliyesi'nin Soğukçeşme Sokağı'na açılan, Topkapı Sarayı'na en yakın olan kapısı (http://z.about.com/d/atheism/1/0/F/_/HagiaSophiaEntrance-l.jpg)
11. ^ "Bebeklerin vaftiz edilmesinde kullanılan taştan vaftiz teknesi" (https://web.archive.org/web/20071020025631/http://www.mccullagh.org/db9/d30-33/hagia-sofia-ayasofya-vestibule.jpg). 20 Ekim 2007 tarihinde kaynağından (http://www.mccullagh.org/db9/d30-33/hagia-sofia-ayasofya-vestibule.jpg) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
12. ^ "Rölöve" (https://web.archive.org/web/20090527081259/http://www.geocities.com/mm_ugurlu/mod11.html). 27 Mayıs 2009 tarihinde kaynağından (http://www.geocities.com/mm_ugurlu/mod11.html) arşivlendi. Erişim tarihi: 27 Mayıs 2009.
13. ^ Ayasofya'nın Bizans dönemindeki halinin bir rökonstitüsyonu (http://www.byzantium1200.com/images/hagia1.jpg)
14. ^ Ley hatları (http://www.gunesintamicinde.com/ley-hatlari-ley-line/)
15. ^ Omphalion parts (http://rubens.anu.edu.au/raid5/turkey/istanbul/churches/hagia_sophia/interior/body_of_church/omphalion/index.php?page=1)
16. ^ Abside (https://fr.wikipedia.org/wiki/Abside)
17. ^ Christ Pantocrator (https://en.wikipedia.org/wiki/Christ_Pantocrator)
18. ^ Ayasofya'daki 16 yıl süren restorasyon tamamlanıyor. (http://www.arkitera.com/h37676-ayasofyada-restorasyon-nihayet-bitiyor.html)
19. ^ Synod (https://en.wikipedia.org/wiki/Synod)
20. ^ Bunun Mihail olduğu ileri sürülür.

Kaynakça

1. ^ "Ayasofya Camisi'ne 'Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi' tabelası asıldı" (https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/ayasofya-camisine-ayasofya-i-kebir-cami-i-serifi-tabelasi-asildi/1920226). aa.com.tr. 24 Temmuz 2020. Erişim tarihi: 24 Temmuz 2020.
2. ^ "Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ayasofya'yı 'müze' olarak kendisinden alıp 'cami' olarak Diyanet'e bağlayan kararı böyle duyurdu" (https://www.msn.com/tr-tr/haber/gundem/k%C3%BClt%C3%BCr-ve-turizm-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ayasofyay%C4%B1-m%C3%BCze-olarak-kendisinden-al%C4%B1p-cami-olarak-diyanete-ba%C4%9Flayan-karar%C4%B1-b%C3%B6yle-duyurdu/ar-BB16AycF). 10 Temmuz 2020.
3. ^ a b Mark Irving, (Ed.) (2004). *1001 Buildings You Must See Before You Die* (İngilizce). Barrons Educational Series. s. 39. ISBN 978-0-7893-1564-9.
4. ^ "Behind the name: Sophia" (https://web.archive.org/web/20110812142651/http://www.associatedcontent.com/article/1280325/behind_the_name_sophia.html). 12 Ağustos 2011 tarihinde kaynağından (http://www.associatedcontent.com/article/1280325/behind_the_name_sophia.html) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
5. ^ a b c d e f g h i Ayasofya-Müzeler Rehberi, H. Veli Yenisoğancı, L. Suat Kongaz, Ali Kılıçkaya, Saadet Barutçu, Süleyman Eskalen, Müjgan Harmankaya, Nilay Yılmaz, Tahsin Aydoğmuş, Ozan Sağdıç, Ankara, ISBN 975-387-042-6
6. ^ a b c "Archnet/Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20090105062813/http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2966). 5 Ocak 2009 tarihinde kaynağından (http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2966) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
7. ^ H. Sophia (http://www.crossculturedtraveler.com/Museums/Archives/Sophia.htm)
8. ^ H. Sophia (http://atheism.about.com/library/FAQs/christian/blxtn_constan-hagia03.htm)
9. ^ a b wonders of the world/Hagia Sophia (http://www.pbs.org/wgbh/buildingbig/wonder/structure/hagia_sophia.html)
10. ^ *"Justinian also rebuilt the Church of Hagia Sophia (which cost 20,000 pounds of gold)"* P. Heather, The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians, 283
11. ^ a b c "Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20100316075308/http://www.exploreistanbul.com/category.aspx?CategoryID=22&ArticleID=38). 16 Mart 2010 tarihinde kaynağından (http://www.exploreistanbul.com/category.aspx?CategoryID=22&ArticleID=38) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
12. ^ a b Baalbek keeps its secrets (http://www.stoneworld.com/CDA/Archives/950726e9ee5f7010VgnVCM100000f932a8c0)
13. ^ Hagia Sophia (http://www.gezikolik.com/tr/Tarih_Kultur/Camiler/Turkiye/ISTANBUL/Eminonu/Aya_Sofya___Hagia_Sophia_/e_2160.aspx) 3 Eylül 2014 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20140903080910/http://www.gezikolik.com/tr/Tarih_Kultur/Camiler/Turkiye/ISTANBUL/Eminonu/Aya_Sofya___Hagia_Sophia_/e_2160.aspx)., Hagia Sophia (http://www.flickr.com/photos/joanot/3128454589/)
14. ^ a b c d e f "AKTUEL-Temmuz-Eylül / July-September 2008/No.26" (https://web.archive.org/web/20100602052744/http://www.serfed.com/content_files/dergi/26/08_AKTUEL.pdf) (PDF). 2 Haziran 2010 tarihinde kaynağından (http://www.serfed.com/content_files/dergi/26/08_AKTUEL.pdf) (PDF) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.

15. ^ a b c d e f Estambul, REVAK, İstanbul, ISBN 975-6671-04-1
16. ^ Hagia Sophia (http://www.myturkiye.com/turkce/turkiye_istanbul_ayasofya_muzesi.html),Ayasofya (http://archive.is/20120913060952/http://www.myturkiye.com/turkce/turkiye_istanbul_ayasofya_muzesi.html)
17. ^ Hagia Sophia (http://www.byzantines.net/epiphany/hagiasophia.htm)
18. ^ "Newsfinder/Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20080905134926/http://www.newsfinder.org/site/more/hagia_sophia/). 5 Eylül 2008 tarihinde kaynağından (http://www.newsfinder.org/site/more/hagia_sophia/) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
19. ^ a b Önder, Mehmet (1999). *Türkiye Müzeleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası. s. 195. ISBN 975-458-044-8.
20. ^ "Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20110912233645/http://www.turkeylive.net/hagia-sophia/hagia-sophia.html). 12 Eylül 2011 tarihinde kaynağından (http://www.turkeylive.net/hagia-sophia/hagia-sophia.html) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
21. ^ The Christian Empire: 313-476 (http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:cj9cSqTurlsJ:stpetersnorthwales.org/confirmation/Fourth-Century-10-2-08.doc+justinian+salomon+sophia&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr)
22. ^ "Ayasofya" (https://web.archive.org/web/20090309141222/http://www.ayasofia.info/). 9 Mart 2009 tarihinde kaynağından (http://www.ayasofia.info/) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
23. ^ Emporis: Haghia Sophia (http://www.emporis.com/en/wm/bu/?id=haghiasophia-istanbul-turkey)
24. ^ Lynn Jones. Between Islam and Byzantium, Agh'tamar and the visual construction of medieval Armenian Rulership. Ashgate Publishing Limited, 2007, 98.
25. ^ a b c Santa Sofia REVAK, 2002, İstanbul, IBSN975-6671-01-7
26. ^ Wolfgang Müller-Wiener (1977). *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn d. 17 Jh* (Almanca). Tübingen: Wasmuth. s. 91. ISBN 978-3-8030-1022-3.
27. ^ Pero Tafur, Travels and Adventures, trans. M. Letts (London, 1926), 138 – 148;
28. ^ G. Gerola, "Le vedute di Costantinopoli di Cristoforo Buondemonti," SBN 3 (1931): 247 – 279.
29. ^ Mungan, I. (2004). Hagia Sophia and Mimar Sinan (http://books.google.be/books?hl=nl&lr=&id=6j5nuvAd44QC&oi=fnd&pg=PA383&dq=Sinan+earthquake+%22Hagia+Sophia%22&ots=HFASNZ8r-P&sig=zS-hO7E6RtwfhN55LGn6ulpRIE0#PPA383,M1.). Mungan & Wittek (eds); Taylor & Francis Group, London. pp.383–384. ISBN 90-5809-642-4.
30. ^ Tesla/Hagia Sophia (http://www.teslasociety.com/hagiasophia.htm)
31. ^ Nikolaus Himmler, Ruth Lochar, Hildegard Toma, (Ed.) (2008). "Türkiye". *Museums of the World*. **1**. Münih. ss. 690–695.
32. ^ "Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20081011101519/http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=Article_C&cid=1182170385033&pagename=Zone-English-ArtCulture%2FACELayout). 11 Ekim 2008 tarihinde kaynağından (https://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=Article_C&cid=1182170385033&pagename=Zone-English-ArtCulture%2FACELayout) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
33. ^ "Ayasofya'nın Atatürk döneminde tapuya cami olarak kaydedildiği iddiası" (https://web.archive.org/web/20200716194803/https://teyit.org/ayasofyanin-ataturk-doneminde-tapuya-cami-olarak-kaydedildigi-iddiasi/). 16 Temmuz 2020 tarihinde kaynağından (https://teyit.org/ayasofyanin-ataturk-doneminde-tapuya-cami-olarak-kaydedildigi-iddiasi/) arşivlendi. Erişim tarihi: 27 Temmuz 2020.
34. ^ Critique (revue), Byzance - Istanbul. Seuil, 1992
35. ^ "Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20090105062813/http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2966). 5 Ocak 2009 tarihinde kaynağından (http://www.archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2966) arşivlendi. Erişim tarihi: 25 Mart 2009.
36. ^ a b "Ayasofya'yı camiden müzeye dönüştüren Bakanlar Kurulu kararına iptal" (https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ayasofyayi-camiden-muzeye-donusturen-bakanlar-kurulu-kararina-iptal-/1906077). Anadolu Ajansı. 10 Temmuz 2020. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020.
37. ^ "Ayasofya'da sabah namazı". (http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/ayasofyada-85-yil-sonra-sabah-ezani-okundu/601507) Anadolu Ajansı. 2 Temmuz 2016. En son 22 Ekim 2016 tarihinde erişildi.
38. ^ "Ayasofya'da sahur Yunanistan'ı rahatsız etti" (http://www.hurriyet.com.tr/ayasofyada-kurani-kerim-yunanistani-rahatsiz-etti-40114098) *Hürriyet* 6 Haziran 2016. En son 22 Ekim 2016 tarihinde erişildi.
39. ^ "Ayasofya'nın 4 minaresinden 5 vakit ezan sesi yükseliyor". (http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ayasofyanin-4-minaresinden-5-vakit-ezan-sesi-yukseliyor/668646) Anadolu Ajansı. 20 Ekim 2016. En son 22 Ekim 2016 tarihinde erişildi.
40. ^ "Ayasofya'nın 4 minaresinden 5 vakit ezan sesi yükseliyor" (https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ayasofyanin-4-minaresinden-5-vakit-ezan-sesi-yukseliyor/668646). Anadolu Ajansı. 20 Ekim 2016. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020.
41. ^ Bozdoğan, Kaan (29 Mayıs 2020). "Ayasofya'da Fetih Suresi okundu" (https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ayasofyada-fetih-suresi-okundu/1858279). Anadolu Ajansı. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020.
42. ^ "Ayasofya'ya cami yolu açıldı: İşte Danıştay'ın gerekçeli kararı" (https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ayasofyaya-cami-yolu-acildi-iste-danistayin-gerekceli-karari-288768h.htm). Yeniçağ Gazetesi. 10 Temmuz 2020. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020.
43. ^ "Ayasofya'nın ibadete açılmasına ilişkin Cumhurbaşkanı Kararı Resmi Gazete'de" (https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/ayasofyanin-ibadete-acilmasina-iliskin-cumhurbaskani-karari-resmi-gazetede). İletişim Başkanlığı. 10 Temmuz 2020. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020.
44. ^ "T.C. Resmî Gazete" (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/07/20200710M1.pdf) (PDF). Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020.
45. ^ "Ayasofya: UNESCO, Ayasofya'nın Dünya Kültür Mirası statüsünün gözden geçirileceğini açıkladı" (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53358312?at_medium=custom7&at_custom2=twitter&at_custom3=BBC+Turkce&at_custom4=EC81E488-C2DE-11EA-B21E-A1D339982C1E&at_custom1=%5Bpost+type%5D&at_campaign=64). *BBC*. bbc.com. 11 Temmuz 2020. Erişim tarihi: 11 Temmuz 2020.
46. ^ Hagia Sophia Architecture (http://www.hagiasophia.com/listingview.php?listingID=20&name=Architecture)
47. ^ the Hindu/Hagia Sophia (http://www.hindu.com/mag/2007/01/21/stories/2007012100300800.htm)
48. ^ André Falk, Turquie. Seuil, 1956

49. ^ "Hagia Sophia" (https://web.archive.org/web/20110811110704/http://atamanhotel.com/istanbul/hagiasophia.html). 11 Ağustos 2011 tarihinde kaynağından (http://www.atamanhotel.com/istanbul/hagiasophia.html) arşivlendi. Erişim tarihi: 19 Mart 2020.
50. ^ Lord Kinross, Hagia Sophia: A History of Constantinople, Newsweek, New York, 1972, p.132-133.
51. ^ *International Dictionary of Historic Places Volume 3 Southern Europe* (İngilizce). Fitzroy Dearborn. 1995. s. 347. ISBN 1-884964-02-8. "A major restoration took place from 1847 to 1849, under the direction of the Swiss architect Gaspare Fossati, during the reign of Sultan Abdülmecid I."
52. ^ http://www.haberdergi.net/haberv.asp?HaberNo=2833

Konuyla ilgili yayınlar

- Mainstone, Rowland J. (1997). Hagia Sophia: Architecture, Structure, and Liturgy of Justinian's Great Church (reprint edition). W W Norton & Co Inc.. ISBN 0-500-27945-4. .
- Hagia Sophia Church (http://www.islamicarchitecture.org/architecture/monuments/hagia.sophia.html), also known as Church of Holy Wisdom.
- Akşit, Ilhan. Hagia Sophia. Akşit Kültür ve Turizm Yayincilik. ISBN 975-7039-07-1.
- Turner, J., *Grove Dictionary of Art*, Oxford University Press, USA; New Ed edition (January 2, 1996); ISBN 0-19-517068-7
- H. Veli Yenisoğancı, L. Suat Kongaz,Ali Kılıçkaya, Saadet Barutçu, Süleyman Eskalen, Müjgan Harmankaya, Nilay Yılmaz, Tahsin Aydoğmuş, Ozan Sağdıç. Ayasofya-Müzeler Rehberi, Ankara, ISBN 975-387-042-6
- Estambul, REVAK, İstanbul, ISBN 975-6671-04-1
- Bordewich, Fergus M., "A Monumental Struggle to Preserve Hagia Sophia" (http://www.smithsonianmag.com/travel/Fading-Glory.html), *Smithsonian* magazine, December 2008
- AKTUEL-Temmuz-Eylül / July-September 2008/No.26
- Critique (revue), Byzance - Istanbul. Seuil, 1992
- A Vision for Empires (Ayasofya: İmparatorluklara Yaraşır Bir Görü) Cyril Mango ve Ahmet Ertuğ Ertuğ&Kocabıyık Yayınları

Dış bağlantılar

- Dünya Mimarlık Tarihinin Önemli Anıtlarından Ayasofya (http://www.fatih.gov.tr/dunya-mimarlik-tarihinin-onemli-anitlarindan-ayasofya)
- Müzeler Genel Müdürlüğü'nin sitesinde Ayasofya (https://muze.gen.tr/muze-detay/ayasofya)
- T.C. İstanbul Valiliği (Harika İstanbul) | Ayasofya Müzesi ve tanıtımı (https://archive.today/20120709192747/http://harika.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=343)
- Ayasofya'nın uydudan görünüşü, **Google Haritalar** (http://maps.google.com/maps?f=q&source=s_q&hl=en&geocode=&q=Aya+Sofya&sll=38.322232,26.30511&sspn=0.007441,0.013647&g=%C3%87e%C5%9Fme&ie=UTF8&t=k&z=16)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı | Ayasofya Sanal Turu (https://web.archive.org/web/20070616191927/http://www.kultur.gov.tr/tr/ayasofya/ayasofya.htm) **(İngilizce)**
- Ayasofya'nın tarihi ve yapısı hakkında (http://www.Hagia-Sophia.net). **(İngilizce)**
- İnteraktif zemin planı (https://web.archive.org/web/20100113195435/http://sacred-destinations.com/turkey/istanbul-hagia-sophia-floor-plan.html). **(İngilizce)**
- Ecumenical Patriarchate | Ayasofya fotoğrafları (http://www.rel.gr/photo/thumbnails.php?album=5) **(İngilizce)**
- Ayasofya'nın tarihi ve fotoğrafları (https://web.archive.org/web/20100614062251/http://www.diatheke.org/AgiaSofia/index.php) **(İngilizce)**
- Ayasofya-Tarihi Bilgiler ve fotoğraflar (http://www.constantinopleguide.com/Hagia_Sophia.html) **(İngilizce)**
- Suha Arın'ın Ayasofya belgeseli (http://www.mtvfilm.com/tr/film/ayasofya/)
- Ayasofya Barış Müzesi (http://www.ayasofyabarismuzesi.com)
- Deesis Mosaic of Christ | Güney galerisi (http://www.pallasweb.com/deesis/). **(İngilizce)**

Wikimedia Commons'ta ***Hagia Sophia*** ile ilgili ortam dosyaları bulunmaktadır.

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:Sur_i%C3%A7i%27ndeki_tarihi_yerler&action=edit)

Sur içi'ndeki tarihi yerler

Aya İrini · Ayasofya · Bayezid Camii · Beyazıt Meydanı · Burmalı sütun · Çemberlitaş Sütunu · Dikilitaş · Gülhane Parkı · İbrahim Paşa Sarayı · İstanbul Üniversitesi · Kapalıçarşı · Küçük Ayasofya Camii · Laleli Camii · Marmara Kıraathanesi · Mısır Çarşısı · Nuruosmaniye Camii · Örme Dikilitaş · Sepetçiler Kasrı · Soğukçeşme Sokağı · Sultan Ahmet Camii · Sultanahmet Meydanı · Süleymaniye Camii · Şehzade Camii · Şerefiye Sarnıcı · Topkapı Sarayı · Yeni Cami · Yerebatan Sarnıcı

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:%C4%B0stanbul%27da_camiye_%C3%A7evrilen_kiliseler&action=edit)

İstanbul'da camiye çevrilen kiliseler

Arap (San Paolo) · Atik Mustafa Paşa (Azize Thekla) · Bodrum (Mireleon) · Eski İmaret (Pantepoptes) · Fenari İsa (Lips Manastırı) · Fethiye (Pammakaristos) · Gül (Aya Theodosia) · Ayasofya · Hirami Ahmed Paşa (Aya Yani) · İmrahor (Studios Manastırı) · Kalenderhane (Kiriotissa) · Kariye Müzesi · Kasımağa Mescidi · Kefeli (Manuel Manastırı) · Kocamustafapaşa (Andreas Manastırı) ·

Küçük Ayasofya (Aziz Sergios ve Bakkhos Manastırı) · Sancaktar Hayrettin (Gastrion Manastırı) · Vefa Kilise (Aziz Theodoros) · Zeyrek (Pantokrator)

İstanbul Portalı

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:Konstantinopolis_Kilise_ve_Manast%C4%B1rlar%C4%B1&action=edit)

Konstantinopolis'in Kilise ve Manastırları

Aziz Andreas Krisei · Havariyyun Kilisesi · Aziz Karpus ve Papilus Matirionu · Kariye Kilisesi · Christ of the Chalkè · Christ Euergetes · Christ Pantepoptes · Christ Pantokrator · Aziz Dominik · Gastria Manastırı · Aya İrini Kilisesi · Lips Manastırı · Aziz Yuhanna · Manuel Manastırı · Meryem Ana Kilisesi (Blaherne) · Azize Meryem · Hodegon Manastırı · Azize Meryem Kyriotissa · Kanlı Kilise · Azize Meryem Pammakaristos · Azize Meryem Peribleptos · Faros (Fener) Meryemi Kilisesi · Balıklı Meryem Ana Rum Manastırı · Aziz Şehitler Menodora, Metrodora, ve Nymphodora · Myrelaion Manastırı · Nea Ekklisia · Ayios Polieuktos Kilisesi · Azize Thekla · Aziz Theodore · Azizler Sergius ve Bacchus · Ayasofya · Stoudios Manastırı · Bilinmiyor (Balaban Ağa) · Unknown (Bogdan Saray) · Bilinmiyor (Esekapısı) · Bilinmiyor (Kasımağa) · Odalar Camii · Unknown (Palace Basilica) · Bilinmiyor (Şeyh Süleyman) · Bilinmiyor (Toklu Dede)

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:T%C3%BCrkiye%27deki_camiler&action=edit)

Türkiye'deki camiler

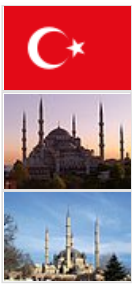

Adana	Adana Ulu Camii · Adana Yeni Camii · Hoşkadem Camii · Kemeraltı Camii · Sabancı Merkez Camii · Yağ Camii · 57. Alay Şehitleri Camii
Ankara	Ahmet Hamdi Akseki Camii · Ağaç Ayak Camii · Arslanhane Camii · Doğramacızade Ali Sami Paşa Camii · Hacı Bayram Camii · Hallaç Mahmut Cami · Karacabey Camii · Kızılbey Camii · Kocatepe Camii · Kutluhan Camii · Maltepe Camii · Sultan Alaeddin Camii · TBMM Camii Kompleksi
Bursa	Ulu Cami · Yeşil Camii · Emir Sultan Camii · Hacı Özbek Camii · İvaz Paşa Camii · İznik Ayasofya Camii · İznik Yeşil Cami · Muradiye Külliyesi · Şahadet Camii · Veled-i Yaniç Camii
Diyarbakır	Behram Paşa Camii · Diyarbakır Ulu Camii · Fatih Paşa Camisi · Hüsrev Paşa Camii · Şeyh Mutahhar Camii
Edirne	Darülhadis Camii · Eski Cami · İkinci Bayezid Camii · Selimiye Camii · Üç Şerefeli Cami
Erzurum	Ayazpaşa Camii · Bakırcı Camii · Boyahane Camii · Caferiye Camii · Derviş Ağa Camii · Gürcü Kapı (Aliağa) Camii · Kasım Paşa Camii · Lala Mustafa Paşa Camii · Narmanlı Camii · Pervizoğlu Camii · Ulu Cami
İstanbul - Avrupa Yakası	Emirgan Hamid-i Evvel Camii · Ferhad Paşa Camii · Kâğıthane Camii · Kalenderhane Camii · Kariye Camii · Koca Mustafa Paşa Camii · Kuştepe Camii · Küçük Ayasofya Camii · Merkez Efendi Camii · Orhaniye Kışlası Camii · Ortaköy Tarihi Camii · Osmanlı Camii · Piyale Paşa Camii · Sancaklar Camii · Sinan Paşa Camii · Sokullu Mehmet Paşa Camii (Büyükçekmece) · Şişli Camii · Teşvikiye Camii
İstanbul - Beşiktaş	Abbas Ağa Camii · Bebek Camii · Büyük Mecidiye Camii · Dolmabahçe Camii · Küçük Mecidiye Camii · Levent Camii · Mecidiye Camii · Orhaniye Kışlası Camii · Sinan Paşa Camii · Tevfikiye Camii · Yıldız Hamidiye Camii
İstanbul - Beyoğlu	Arap Camii · Cihangir Camii · Çavuşbaşı Camii · Ebulfazl Camii · Handanağa Camii · Hüseyin Ağa Camii · Kamer Hatun Camii · Karabaş Mustafa Ağa Camii · Karaköy Camii · Kazancı Camii · Kemankeş Camii · Kılıç Ali Paşa Camii · Kırmızı Minare Camii · Mihrişah Valide Sultan Camii · Molla Çelebi Camii · Muhyiddin Çelebi Camii · Nusretiye Camii · Piyale Paşa Camii · Sokollu Mehmet Paşa Camii (Azapkapı) · Taksim Camii
İstanbul - Fatih	Ahi Çelebi Camii · Ahmediye (Orta) Camii · Akşemseddin Camii · Atik Mustafa Paşa Camii · Ayasofya Camii · Bali Paşa Camii · Bayezid Ağa Camii · Bayezid Camii · Bezmialem Valide Camii · Bodrum Camii · Burmalı Mescid Camii · Cerrah Mehmed Paşa Camii · Ceylani Camii · Cezeri Kasım Paşa Camii · Çivizade Camii · Defterdar Süleyman Çelebi Camii · Draman Yunus Camii · Dülgeroğlu Camii · Dülgerzade Camii · Emir Buhari Camii · Eski İmaret Camii · Fatih Camii · Fenari İsa Camii · Ferruh Kethüda Camii · Fethiye Camii · Firuz Ağa Camii · Gazi Ahmet Paşa Camii · Gazi Atik Ali Paşa Camii · Gül Camii · Hadım İbrahim Paşa Camii · Has Odabaşı Camii · Haseki Camii · Hekimoğlu Ali Paşa Camii · Hidayet Camii · Hırka-i Şerif Camii · Hürrem Çavuş Camii · İbrahim Paşa Camii (Şehzadebaşı) · İmrahor Camii · İskenderpaşa Camii · İsmailağa Camii · Kalenderhane Camii ·

	Kaptan-ı Derya Basmacızade İbrahim Paşa Camii · Kazasker İvaz Efendi Camii · Kefeli Camii · Kemalpaşa Camii · Kızıl Minare Mescidi · Kocamustafapaşa Sümbül Efendi Camii · Kürkçü Camii · Kürkçübaşı Ahmet Şemsettin Camii · Küçük Ayasofya Camii · Laleli Camii · Mahmutpaşa Camii · Manastır Mescidi · Mehmed Ağa Camii · Mesih Mehmed Paşa Camii · Mihrimah Sultan Camii · Mimar Acem Camii · Mimar Sinan Mescidi · Molla Hüsrev Camii · Murat Paşa Camii · Nişancı Mehmet Paşa Camii · Nuruosmaniye Camii · Pertevniyal Valide Sultan Camii · Ramazan Efendi Camii · Rüstem Paşa Camii · Sancaktar Hayrettin Camii · Sanki Yedim Camii · Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (Kadırga) · Sultan Ahmet Camii · Süleymaniye Camii · Şehzade Camii · Üçmihraplı Camii · Vasat Atik Ali Paşa Camii · Vefa Kilise Camii · Yavuz Selim Camii · Yeni Cami · Zeynep Sultan Camii · Zeyrek Camii · Zihgiri Kemal Mescidi
İstanbul - Eyüpsultan	Defterdar Camii · Eyüp Sultan Camii · Kaptanpaşa Camii · Şah Sultan Camii · Zal Mahmud Paşa Camii
İstanbul - Anadolu Yakası	İçerenköy Camii · İskender Paşa Camii · Maarifi Camii · Serbostani Mustafa Ağa Camii · Yeşilvadi Camii
İstanbul - Kadıköy	Bostancı İstasyon Camii · Caferağa Camii · Feneryolu Camii · Galip Paşa Camii · Göztepe Camii · İbrahim Ağa Camii · Kaptan Hasan Paşa Camii · Kethuda Camii · Kozyatağı Camii · Moda Camii · Osmanağa Camii · Rasim Paşa Camii · Söğütlüçeşme Camii · Suadiye Camii · Sultan Mustafa Camii · Tuğlacı Camii · Zihni Paşa Cami · Zühtüpaşa Camii
İstanbul - Üsküdar	Abdurrahman Ağa Camii · Ahmediye Camii · Ahmet Çelebi Camii · Altunizade Camii · Aşçıbaşı Camii · Ayazma Camii · Aziz Mahmud Hüdayi Camii · Balaban Tekkesi Mescidi · Beylerbeyi Camii · Büyük Selimiye Camii · Çamlıca Camii · Çinili Camii · Hacı Bedel Mustafa Efendi Camii · Hacı Hesna Hatun Camii · Hayrettin Çavuş Camii · İmrahor Camii · Kurban Nasuh Baba Camii · Malatyalı İsmail Ağa Camii · Marmara İlahiyat Camii · Mihrimah Sultan Külliyesi (Üsküdar) · Murat Reis Camii · Müderris Abdülbaki Efendi Camii · Nalçacı Halil Camii · Rum Mehmet Paşa Camii · Salacak Fatih Camii · Selman Ağa Camii · Şakirin Camii · Şemsi Paşa Camii · Tabaklar Camii · Tavaşi Hasan Ağa Camii · Valide-i Atik Camii · Valide-i Cedid Camii · Vaniköy Camii
İzmir	Alsancak Hocazade Camii · Aydınoğlu Mehmet Bey Camii · Başdurak Camii · Bergama Kurşunlu Cami · Bergama Ulu Camii · Çorakkapı Camii · Eşrefpaşa Camii · Fatih Camii (Foça) · Fatih Camii (Konak) · Foça Kayalar Camii · Hamidiye Camii · Hatuniye Camii · Hisar Camii · İsa Bey Camii · Kemeraltı Camii · Kestanepazarı Camii · Konak Camii · Nevvar Salih İşgören Ulu Camii · Rum Mehmet Paşa Camii · Salepçioğlu Camii · Şadırvanaltı Camii · Yapıcıoğlu Camii
Konya	Alâeddin Camii · Aziziye Camii · Eşrefoğlu Camii · Hoca Ahmed Fakih Camii · İmaret Camii · Kapu Camii · Sadrettin Konevi Camii
Kütahya	Ahırardı Camii · Ali Paşa Camii · Balıklı Camii · Balıklı Tekkesi · Çinili Cami · Çukur Çeşme Camii · Demirtaşpaşa Camii · Hatuniye Camii · İshak Fakih Camii · Kaditler Camii · Kale-i Bala Camii · Karagöz Ahmet Paşa Camii · Kurşunlu Cami · Lala Hüseyin Paşa Camii · Meydan Camii · Molla Bey Camii · Saadettin Camii · Saray Camii · Servi Camii · Ulu Cami · Yeşil Cami
Manisa	Akhisar Ulu Camii · Alaybey Camii · Ayn-i Ali Camii · Çeşnigir Camii · Derviş Ali Camii · Dilşikar Hatun Camii · Hatuniye Camii · İbrahim Çelebi Camii · İvaz Paşa Camii · Lala Paşa Camii · Manisa Ulu Camii · Muradiye Camii · Sarabat Camii · Sultan Camii
Mersin	Laal Paşa Camii · Muğdat Camii · Tarsus Ulu Camii
Muğla	Kurbanzade Camii · Kurşunlu Cami · Saburhane Camii · Sekibaşı Camii · Şahidi Camii · Şeyh Camii · Ulu Cami · Şaban Ağa Camisi
Uşak	Burma Camii · Çakaloz Camii · Karaali Camii · Kırık Minare Camii · Ulu Cami
Diğer yerler	Alanya Süleymaniye Camii · Antalya Murat Paşa Camii · Ayvalık Saatli Camii · Alâeddin Camii, Niğde · Alâeddin Camii, Sinop · Bürüngüz Camii · Çapanoğlu Camii · Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası · Fatih Camii (Trabzon) · Gülbahar Hatun Camii, Trabzon · Habib-i Neccar Camii · Kayseri Kurşunlu Cami · Kazdağlı Camii · Kümbet Camii · Menûçihr Camii · Miralay Ahmet Bey Camii · Ömer Paşa Camii · Yivli Minare Camii · Zağnos Paşa Camii

Kategori · Türkiye'de İslam · Osmanlı mimarisi · Selçuklu mimarisi · Ülkelerine göre camiler

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:T%C3%BCrkiye%27deki_ulu_camiler&action=edit)

Türkiye'deki ulu camiler

Akdeniz	Adana Ulu Camii (Ramazanoğulları Camii) · Antakya Ulu Camii · Antalya Ulu Camii (Yıvli Minare) · Burdur Ulu Camii · Isparta Ulu Camii (Kutlu Bey Camii) · Isparta Eğirdir Ulu Camii (Hızır Bey Camii) · Isparta Şarkikaraağaç Ulu Camii · Isparta Uluborlu Alaaddin Camii · Isparta Yalvaç Devlethan Camii · Kahramanmaraş Ulu Camii · Kahramanmaraş Afşin Ulu Camii · Kahramanmaraş Elbistan Ulu Camii · Kahramanmaraş Göksun Ulu Camii · Mersin Silifke Alaaddin Camii · Mersin Tarsus Ulu Camii
Doğu Anadolu	Bitlis Ulu Camii · Bitlis Adilcevaz Ulu Camii · Bitlis Ahlat Ulu Camii · Elazığ Harput Ulu Camii · Erzurum Ulu Camii · Erzurum Hınıs Ulu Camii · Erzurum Pasinler Ulu Camii · Kars Ulu Camii · Kars Ani Ulu Camii (Manuçehr Camii) · Malatya Ulu Camii (Battalgazi Ulu Camii) · Malatya Arapgir Ulu Camii · Malatya Darende Ulu Camii · Muş Ulu Camii · Van Ulu Camii
Ege	Afyonkarahisar Ulu Camii · Afyonkarahisar Sandıklı Ulu Camii · Afyonkarahisar Şuhut Ulu Camii · Aydın Çine Ulu Camii (Ahmet Gazi Camii) · Aydın Söke İlyas Bey Camii · İzmir Bergama Ulu Camii · İzmir Birgi Ulu Camii · İzmir Ödemiş Ulu Camii · İzmir Selçuk İsa Bey Ulu Camii · İzmir Tire Ulu Camii · Kütahya Ulu Camii · Kütahya Emet Ulu Camii (Çarşı Camii) · Kütahya Gediz Ulu Camii (Gazanferağa Camii) · Kütahya Simav Ulu Camii · Kütahya Tavşanlı Ulu Camii · Manisa Ulu Camii · Muğla Ulu Camii · Muğla Milas Ulu Camii (Ahmed Gazi Camii) · Uşak Ulu Camii
Güneydoğu Anadolu	Adıyaman Ulu Camii · Adıyaman Besni Ulu Camii · Adıyaman Tut Ulu Camii · Batman Hasankeyf Ulu Camii · Diyarbakır Ulu Camii · Diyarbakır Çermik Ulu Camii · Diyarbakır Eğil Ulu Camii (Tâciyân Camii) · Diyarbakır Hani Ulu Camii · Diyarbakır Hazro Ulu Camii · Diyarbakır Lice Ulu Camii · Diyarbakır Silvan Ulu Camii (Selahaddin-i Eyyubî Camii) · Gaziantep Ulu Camii (Boyacı Camii) · Kilis Ulu Camii · Mardin Ulu Camii · Mardin Kızıltepe Ulu Camii · Mardin Midyat Ulu Camii (Merkez Cevatpaşa Camii) · Mardin Savur Ulu Camii · Siirt Ulu Camii · Şanlıurfa Ulu Camii · Şanlıurfa Birecik Ulu Camii · Şanlıurfa Halfeti Ulu Camii · Şanlıurfa Harran Ulu Camii · Şanlıurfa Siverek Ulu Camii · Şanlıurfa Suruç Ulu Camii · Şırnak Cizre Ulu Camii
İç Anadolu	Aksaray Ulu Camii · Aksaray Eskil Ulu Camii · Aksaray Eşmekaya Ulu Camii · Ankara Arslanhane Camii (Ahi Şerafeddin Camii) · Çankırı Ulu Camii · Eskişehir Sivrihisar Ulu Camii · Karaman Ermenek Ulu Camii · Karaman Kazımkarabekir Ulu Camii · Kayseri Ulu Camii · Kayseri Aşağı Develi Ulu Camii · Kayseri Bünyan Ulu Camii · Kayseri Develi Ulu Camii (Sivâsî Hâtun Camii) · Kırşehir Alaaddin Ulu Camii · Konya Ulu Camii (Alaaddin Camii) · Konya Akşehir Ulu Camii · Konya Beyşehir Ulu Camii (Eşrefoğlu Ulu Camii) · Konya Doğanhisar Ulu Camii · Konya Ereğli Ulu Camii · Konya Ilgın Ulu Camii (Çukur Cami) · Nevşehir Avanos Ulu Camii · Nevşehir Ürgüp Merkez Karamanoğlu Camii · Niğde Ulu Camii (Alaaddin Camii) · Niğde Bor Ulu Camii (Alaaddin Camii) · Sivas Ulu Camii · Sivas Divriği Ulu Camii · Sivas Şarkışla Ulu Camii · Yozgat Çapanoğlu Camii
Karadeniz	Amasya Ulu Camii (Burmalı Minare) · Bayburt Ulu Camii · Çorum Ulu Camii · Çorum İskilip Ulu Camii · Çorum Sungurlu Ulu Camii · Kastamonu Ulu Camii (Atabeg Gazi Camii) · Kastamonu Küre Ulu Camii · Sinop Alaaddin Camii · Tokat Ulu Camii · Tokat Niksar Ulu Camii (Melikgazi Camii) · Tokat Turhal Ulu Camii · Tokat Zile Ulu Camii
Marmara	Ayasofya · Balıkesir Ulu Camii (Zağnos Paşa Camii) · Balıkesir Edincik Ulu Camii · Bursa Ulu Camii · Bursa Karacabey Ulu Camii · Bursa Yenişehir Ulu Camii (Yenişehir Orhan Gazi Camii) · Edirne Ulu Camii (Eski Cami)

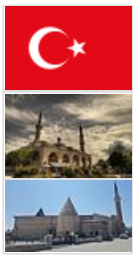

Kategori · Türkiye'de İslam · Osmanlı mimarisi · Selçuklu mimarisi · Ülkelerine göre camiler

"https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ayasofya&oldid=22929777" adresinden alınmıştır.

Bu sayfa son olarak 28 Temmuz 2020 tarihinde ve 07.21 saatinde düzenlenmiştir.

Metin Creative Commons Atıf-BenzerPaylaşım Lisansı altındadır; ek koşullar uygulanabilir. Bu siteyi kullanarak, Kullanım Şartlarını ve Gizlilik Politikasını kabul etmiş olursunuz.
Vikipedi® (ve Wikipedia®) kâr amacı gütmeyen kuruluş olan Wikimedia Foundation, Inc. tescilli markasıdır.